

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ
Գ. ՏԱՐԻ

1929—ԱՊՐԻԼ
ԹԻԻ 4

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԽՕՄՔ ՀԱՅՐԱԿԱՆ. Սահակ Բ. Կրդ. Կիլիկիոյ. — 2. ԽՄԲԱ-ԳՐԱԿԱՆՔ. Հայաստանացի եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ. — 3. Ս. Պապին Աշխարհական իշխանութիւնը. — 4. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Երանիներ. Բ. Ե. — 5. Նեոն. Նորայր Աթղ. Պօղարեան. — 6. ԲԱՆԱՍՏԵՂՅԱԿԱՆ. Գեքսեանի. Leconte de Lisle. Թրգմ. Բ. Ե. Գ. — 7. Կրիկերեայք. Արսէն Երկար. — 8. ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Գողգոթայի Մեծ եկեղեցին կամ Մասունք, Դ. Դարուն. Մ. Ե. Ա. — 9. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսները. Ագարիա Զուղսեցի. Բ. Ե. — 10. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մեր Թարգմանիչներուն կարծեցեալ եքրայագիտութիւնը. (Բ) Ե. Ե. Դ. — 11. Մանդակունիի ճանտունն մէկ նոր Զեռացիքը. Ե. Ե. Դ. — 12. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. L'Arménie et le Proche Orient, Բ. Ե. — 13. Տոթ. Է. Լուսիկի «Մարդու Որդին». Տթ. 8. Թօլման. — 14. King Solomon's Ciadem. — 15. ՍԻՈՆԻ Լուսարանութիւնները Բ. Ե. — 16. Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ.

The S I O N an Armenian Monthly of Religion
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

ՄԱՍՈՒԼԵՑԱԿԷ

Գեր. Մկրտիչ Եզս. Ազանունիի ԳԻՐԱԲԱՆՔ ԵՒ ՈՅՅԵԼՈՒՔ ՀԱՅ ԵՐՈՒ-
ՄԱՂԷՄԻ գործը: Արդիւնք երկարատեւ պրպտումներու, որ կուտած է հետա-
քրքրական պակաս մը լեցնել Հայ Երուսաղէմի պատմութեան մէջ: Գործը յա-
տուկ անուններու բազիրք մըն է ըստ ինքեան, ու պիտի բովանդակէ 1500 է ա-
ւելի անուններ կենսագրական և պատմական տեղեկութիւններով ճոխացած:

Տպագրութենէն ետքը պիտի որոշուի գիրքին գինը:

1929 թ. ֆորման տպագրուած է արդէն:

Անոնք որ կը փափաքին ունենալ այս գիրքը, կրնան այժմէն արձանա-
գրել տալ իրենց անունը և հասցէն, զիմելով Տպարանիս Տեսչութեան:

DIRECTION DE L'IMPRIMERIE ARMÉNIENNE
JERUSALEM — PALESTINE

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1929-Ի ՀԱՄԱՐ

ԵՐՈՒՍԱԳԷՄԷՆ՝ Տ. Բարգէն Սրբազան՝ Կիւ-
լէսէրեան Եզրաբոյ՝ Արլինկթըն, Վահէ Կիւ-
լէսէրեանին՝ Հալէպ, Կարապետ Պէրդուտ-
եանին՝ Հալէպ. — Տ. Մեսրոպ Եզս. Նշան-
եան՝ Աւետիս Մուրատեանին՝ Նիս. —
Տ. Յարութիւն Վրդ. Պարոնեան՝ Տ. Յա-
րութիւն Քհնյ. Յովսէփեանին՝ Կալաց,
Արամ Ասատուրեանին՝ Կիպրոս. — Տ.
Յովհաննէս վրդ. Ասատուրեան՝ Մանուէլ
Ասատուրեանին՝ Կ. Պոլիս. — Արամ Տու-
նայեանեան՝ Տքթ. Արշակ Պօղոսեանին՝
Բարիզ. — Բիւզանդ Մելգոնեան՝ Մկրտիչ
Տայիկեանին՝ Պէյրութ. — Խաչատուր Գը-
րազիրեան՝ Նշան Գալփաքեանին՝ Ռու-
մանիա. — Հայկ Թումոյեան՝ Տ. Յարու-
թիւն Քհնյ. Թումայեանին՝ Նիկոսիա. —
Նիկողոս Պէտկեան՝ Երուսաղէմացի Հայոց
Բարեսիրական Միութեան՝ Երուսաղէմ:

ՀԱԼԷՊԷՆ՝ Տ. Արտուազդ Մ. վրդ. Սիւրմէ-
եան՝ Սամուէլ Գալստեանին՝ Հալէպ. —
Տ. Ներսէս Ա. Քհնյ. Թովուղէսեան՝ Աս-
տուածատուր Կիւլէսէրեանին՝ Շիքակօ. —

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԷՆ՝ Armenisches Hilfskomitee՝
Հայոց Եկեղեցիին՝ Սեկանիկ, Հայոց Եկե-
ղեցիին՝ Վառնա, Հայոց Եկեղեցիին՝ Հոմա,
Հայոց Եկեղեցիին՝ Տրիպօլիս, Ազգ. Վար-
ժարանին՝ Զահէլ, Կրթասիրաց Վարժա-
րանին՝ Հալէպ, Եկեղեցատիրաց Միու-
թեան՝ Հալէպ, N. E. Relief Որբանոցին՝
Անթիլիաս, Քէլէքեան Որբանոցին՝ Պէյ-

րութ, Տ. Ժիրայր Քհնյ. Տօնիկեանին՝
Քափլա, Տ. Արսէն Քհնյ. Խաչոյեանին՝
Տրամա, Վիկենայի Միւլիթարեանց Վար-
ժարանին՝ Փյօփիզ (Պուլխարիա):

ԲՐԱԿԱՅԷՆ՝ Զարեհ Զատեան՝ Պեղեան
Վարժարանին՝ Կ. Պոլիս, Մանիսաբեան
Վարժարանին՝ Գահլէք, Դպրոցատէր Տիկ-
նանց Վարժարանին՝ Փարիզ, Սեմական
Լեզուաց Վարժարանին՝ Բրակա:

ԼԱՒՈՂԻԿԷՆ՝ Ոմն Տ. Վարդան Քհնյ. Վար-
դեբեանին՝ Հալէպ, Ազգ. Վարժարա-
նին՝ Լաւոզիլէ, Համբարձում Երամեա-
նին՝ Աղեքսանդրիա:

ԼՈՆՏՈՆԷՆ՝ Տ. Մերուժան Քհնյ. Խոսրովեան՝
Տ. Յուսիկ Քհնյ. Այսնեանին՝ Պէյրութ,
Տ. Յովհաննէս Քհնյ. Սիմոնեանին՝ Եաֆա:
ՍԱՆ ՖՐԱՆԶԻՍԿՈՅԷՆ՝ Խոսրով Բալեան՝
Գ. Յակոբեանին՝ Նիւ Եորք. — Գ. Կիրա-
կուսօֆ Գ. Գաղանճեանին՝ Ս. Ֆրանչիս-
կօ. — Տրդատ Պալընդըրեան՝ Խ. Մանգա-
տեանին՝ Քալիֆօրնիա:

ՅՐԷՋՆՈՅԷՆ՝ Գարրիէլ Տէր Գարրիէլեան՝
Արմենակ Տէմիրճեանին՝ Հալէպ:

ՇԻՔԱԿՈՅԷՆ՝ Կարօ Գաղաղեան՝ Թ. Մար-
տիկեանին՝ Բարիզ:

ԲԱՐԻԶԷՆ՝ Տ. Վառձ. Եզս. Քիպարեան՝
Ռազմիկ Միութեան՝ Նիւ Եորք:

ՄԱՐՍԷՅԷՆ՝ Հայկազն Գույումճեան՝ Ազգ.
Վարժարանին՝ Համատան:

ՊՕՏՄՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՆՈՐԵՐ

Հայաստան Թիւրքիոյ

Թիւրքիոյ Հայոց կողմէն եղած խնդրանքին վրայ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին հայա-
տառ թիւրքերէն ծանօթ պատմութիւնը, վեցերորդ անգամ ըլլալով լոյս տեսած է Ս. Աթո-
սիո Տպարանէն, զիւղեցիկ թուղթի վրայ, խոշոր տառերով, մաքուր տպագրութեամբ:
Գին Մէկ անգլիական շիլին Պաղեստինի և Սիւրիոյ համար. իսկ Ամերիկեան 25 սենթ՝ միւս
բոլոր երկրներու համար: Փօստի ծախքը մեր վրայ: Տպարան Սրբոց Յակոբեանց

Յ Ո Յ Ե Լ Ե Ա Ն

Ա Ի Ե Տ Ի Ս Ա Շ Ա Ր Ո Ն Ե Ա Ն Ի

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ռ Ա Ս Ն Ա Մ Ե Ա Յ Գ Ո Ր Ծ Ո Ւ Ն Է Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Բարիդի մէջ կազմուած է Յորել. Կդրնկն. Յանձնաժողով 44 անձերէ, Պրօֆ. Ն. Ադոնցի նախագահութեան ներքեւ, «յառաջիկայ աշնան մեծ հանգիստութեամբ մը տօնելու համար Պրն. Աւետիս Ահարոնեանի զբական կեանքին քառասնամեայ Յորելեանը»:

Յորել. Կեդրնկն. Յանձնաժողովին «գիտաւորութիւնն է այս առիթը օգտագործել՝ հրատարակելու համար Ահարոնեանի եթէ ոչ բոլոր երկերը, զոնէ կարեորադոյնները, որոնք այսօր սպառած են, և միանգամայն ստեղծել Գրական Հիմնադրամ մը, որուն հասոյթը ծառայէ հայ զբականութեան մեծարժէք վաստակաւորներու կենսաթոշակներ հաստատելու, սկսելով Ահարոնեանէ: Ուրիշ խօսքով Կեդրոնական Յանձնաժողովիս ցանկութիւնն է Ահարոնեանի Յորելեանը մշտնջենապէս ծառայէ Հայ Գրականութեան, և Յանձնաժողովը կոչ կ'ուզղէ ընդհանուր Հայութեան, որպէս զի կարենայ արժանաւորապէս իրագործել իր այս առաջադրութիւնը»:

Արտանց կը ձայնակցինք այս կոչին, և յուսով ենք որ հայութիւնը պիտի իրագործէ այդ կոչին նպատակը:

Ահարոնեան մեր նոր հայ-զբականութեան կախարդիչ և բեղմնաւոր զըրիշներէն մէկն է, տողորուած վառ երեակայութեամբ, լարուած հայրենասիրական բարձր զգացումներով, որ սերունդ մը խանդավառած է իր մշակած զբականութեան այլեայլ ճիւղերով:

Ահարոնեան կովկասցի է, բայց իբրեւ զբազէտ շատ աւելի մօտեցած է Կ. Պոլսի ոճին, գնահատելով անոր աշխոյժ, զուսպ և պատշէն արտայայտումը, և իր զըշէն այս արեւելեան և արեւմտեան աշխարհաբարներու գունաւորումներուն հըմայքը պատճառ եղած է որ, Ռաֆֆիէն ետքը, ամէնէն շատ կարգացուած զբազէտն ըլլայ Ահարոնեան մեր երիտասարդութեան կողմէն:

ՍիՌն հաճոյքով կ'ողջունէ բանաստեղծ և զբազէտ Ահարոնեանի քառասնամեայ գործունէութեան Յորելեանը, մաղթելով որ իր աչքերուն լոյսը առաջ ըլլայ, Աւետարանի բացատրութեամբ, որպէս զի շարունակէ փայլեցնել իր սսկի գրիւը:

Յորել. Կեդրնկն. Յանձնաժողովը իր մէջէն ընտրած է գործադիր մարմին մը, ինը անդամներով, զարձեալ Պրօֆ. Ն. Ադոնցի նախագահութեան տակ, տեսնելու համար Յորելեանի պատրաստութիւնները:

Բոլոր գրութիւնները ուղղել նախագահ Պրօֆ. Ն. Ադոնցի հասցէով.

Prof. N. ADONTZ

71, Avenue Kléber, PARIS (16e), FRANCE.

Իսկ դրամական առաքումները՝ Գանձապահ Պ. Արմենակ Համբարձումեանի հասցէով:

Mr. ARM. HAMPARTZOUMIAN

53, Faubourg Montmartre PARIS (9e), FRANCE.

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Գ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1929 — ԱՊՐԻԼ

Թիի — 4

ԽՕՍԲ ՀԱՅՐԱԿԱՆ

Մերձաւոր և հեռաւոր ազգային թերթեր ի տես և ի լուր գետահոս նոր գաղթին դէպի անձա-
նօթը, Հար. Ամերիկա, ահաւոր մտանգին և վերահաս կորուստին, սրտցաւ նկարագրականով մեղա-
դրանայ սլաքներ կ'ուղղեն, ընտանի և ստոր ձեռքերով հեղինակութենէ կ'ապուա կողոպուա Ազգ.
ինխառութեանց, զոր ըստ հարկին միայն կ'ողկոչեն մեղադրելու համար:

Ո՛չ թէ թղթեայ բուք սլաքներէն խոցոտուած ու վշտահար, այլ իրբեւ բախտակից՝ կրելով ձեռ
հետ և միասին ցմրուր քամելով տարագրութեան և արտագաղթի դառնահաշակ բաժակը՝ վիրաւոր
սրտէս կը բղթի հայրական հարցումը:

ՅՈՒՐ ԵՐԹԱՅԲ:

Նոր խա՛ջ մնտուելու, բոլանդակ կեանքներդ խա՛ջ է. պապենական հին օրերէն սկսեալ մինչև
գալիք իրերայաջորդ սերունդներու կեանքը խա՛ջեր են:

ԽԱՁ կայ փառքի, յաղթութեան և կեանքի,

ԽԱՁ կայ անէծքի, պարտութեան և մահուան:

Ի՞նչ տեսակ խա՛ջ կը մնտուէք. ամէն կարգի խա՛ջ մնտուելու համար պէտք էկայ Ուկիանոսնե-
րու կատաղի ալիքներուն վրայ մահուան դալուկներով պարելու և մերթ ջրահեղձ և ձկնկուլ ըլլա-
լու. պէտք էկայ ի չորս ծագս աշխարհի անխժեալ կայեններու պէս անքուն և անզաղար թա-
փառելու: Ամէն տեղ պատրաստ է խա՛ջը, առ դրունս, մեր ուսերուն վրայ, սեպհական տուններուն
և հիւզակներու մէջ, Հայրենիքի և օտարութեան մէջ պատրաստուած թշնամիներէ և յաճախ մեր
ձեռքերով, երբ կեանքի քնական և անքնական երէկջներէն անկամ կը յուսալքուինք և անաքանդ
մոլուցքներու և մոլութիւններու գիրկը կը նետուինք, երբ հացի պակասութիւնը անէծք, և հա-
րատութիւնը՝ միայն ուսուելու, խմելու և շուստանալու համար օրնմուրիւն կը համարինք:

Աղքատութիւնը օրհնութեան, յաղթանակի և փառքի խա՛ջ է, երբ գոհութեամբ կը համակեր-
պիւք և անտրտունջ տանելով՝ մեր շորաբեկ և բորբոստնած հացէն մասն և բաժին կը հանենք մեզ-
մէ աւելի կարօտին:

Հարստութիւնը անէծք, պարտութիւն և մահ է, երբ մեր դռներուն վրայ աղքատ Ղազարոս-
ներուն մեր սեղանի մշրտները կը զլանանք, և չունենք աւելի բարեգութ՝ անոնց չարաւուտ վեր-
քերը կը լիզեն: Ձեռքն իմ, կեր, արը և ուրախ լիւր, կ'ըսէ անմիտ Մեծատունը. բայց անմիջա-
պէս երկնային արգարութեան վճիռը կը չանթահարէ: Ձեռքիս, յայտ գիշերի հոգիդ ի քէն ի բաց
պահանջեցիր:

ՅՈՒՐ ԵՐԹԱՅԲ:

Հա՛ց մնտուելու, ամէն տեղ պատրաստ է իրբե օրհնութիւն և պարգև Աստուծոյ: Երբ պարգև-
ներու մեծագոյնը, առողջութիւն, կամք ու յարստութեան ոգի ունիք աշխատելու՝ հացը ինք-
նին կուգայ առանց մնտուելու, ինչպէս կենսապարզ և արեւը չի մնտուիր, աստուածագիծ օրէն-
քով տարուան չորս եղանակներուն անմղար և անմեռ կը ծագի, ձմրան խտութիւնէն թմրած բը-
նութիւնը կը վերակենդանացնէ, կը լուսաւորէ, կը ջերմացնէ, կը ծաղկազարդէ, կը պողաւետէ
և լիառատ կը պարգևատրէ անխոր բարիները և չարերը: Բարիները պատու կեանքով շարունակ
կը վայելեն, չարերը շուստութեամբ և անառակութեամբ շուտով մուրացիկներ, գոգեր և ոճրա-
գործներ կ'ըլլան:

Հնագոյն մեծ իմաստունը, Սոկրատէս ըսած է. «Եթէ ձեռքերը կ'աղքատացնեն և դորձող ձեռքերը
կը հարստացնեն»: Եթէ ո՛ւր ալ երթաք, պիտի աշխատիք, ինչո՞ւ ձեռքերնիդ եղածը կը թողուք
և ըստ առածին, Տիմիաթի բրինձին կը վաղէք, ինչո՞ւ եղբայրական ձեռքը կ'արհամարհէք: Ձէ՛ք
միշտ, որ արտագաղթին մեր սիրելիներէն շատերը ձմրան եղանակին, ծովերու ալէկոծ միջոցին

ամիսներով ջուրներու վրայ տարուերուեցան։ Անդու աշխարհը փակ մնաց իրենց առջև։ Սուբան միայն՝ շնորհիւ Հոգատար Պետութեան և շնորհիւ եղբայրութեան խում և քրիստոնեայ Արապ ցեղին՝ զոները լայն բացաւ մեր առջև և հիւրընկալեց։ Ուժը տարիներ ազատ և հանգիստ ապրեցանք, մերկ և անօթի չմնացինք շնորհիւ օտար և համազգի բարերարներու նպաստին։ Մնաք, մեռաք, գերեզմանեցիք շատ սիրելիներ և հոգեհատարներ, զոր անսիրտ ոգով կը թողուք ու կ'երթաք նոր գերեզմաններ շինելու ու շէնցնելու։

ՅՈ՞Ւ ԵՐԹԱՅԻ՛։

Ուխտաւորներու կարաւաններ էք, որ կ'երթան իրենց սիրելիներու շիրիմները պսակադարձելու և կարօտի արտասուեաց շիրիմներով և ցօղերով ուռգելու։ Օտարութեան մէջ ուխտաւորաց չունիք, օտարութեան մէջ հանգչող սիրելիներ չունիք։ Անոնք շատ մօտ են և զրկից։ Ինչո՞ւ արհամարհանքով կը թողլէք, ինչո՞ւ հեռաւորութեան փականքով ականջնիդ կը խցէք՝ չլսելու համար Միջագետքի և այլ անապատներու խորքէն միլիոնաւոր նահատակներու աղիողորմ աւաչը, չլսելու համար ընտանի դամբարաններէ աղապատաւքի հառաչը։— Մի՛ երթաք, մի՛ հեռանաք, օտարին և թշնամիին կրունկը շատ կոխտեց և վերց զմեզ։ Վաշխայած մեր վիճակին մէջ միակ միսթարութիւնն էր մերձաւոր — հեռուէն լսել ձեր ստնաձայնը, հոտոտել ձեր կրունկները, այսքա՞նն աշխատանքիդ։

Ուրախուայի, Բարակուայի, Պրապիի և Արժանիքի անձայրածիր և զազանարնակ անապատները ի՞նչ կախարդանքով հմայեցին զձեզ, որ ճակտի արդար վատտակնիդ անխիղճ քախտախնդիրներու ձեռքն ու գրպանները կը լեցնէք և զձեզ ծաղկեցուց և օկկէաններու մահաչառնչ կահակներուն կը յանձնէք։

ՅՈ՞Ւ ԵՐԹԱՅԻ՛։

Ուխտաւորներու կարաւանի պէս ի Ս. Էջմիածին, կաթ մը լոյս առնելու Լուսաւորչայ կանթեղէն։ Ի կիլիկիա՞, համեմատաբար նորաշէջ փառքի յօռոյ նշուլով այրած սրտերնիդ հօգնեցնելու համար։ Ի Սիրոն, արևելքի Մոգերուն պէս նորածին թագաւորը փնտռելու։

Աւա՛ղ, զժխեմ պատահարներ, խոտացող և զրժող դիւանագէտներ քարացուցին սրտերնիս այդ ընտանի սրբութեանց հանդէպ։ Կ'երթաք լոյս աշխարհէն ի խաւար, կ'երթաք ազատութեան հողամասէն ի նոր Եգիպտոս, ուր ստրկական աղիւսագործութիւնը ձեր ուժեղ ուսերուն կ'սպասէ ճմլելու և քամելու համար, կ'երթաք անգարձ ուխտով նոր Գողգոթաներ գտնելու և նոր խաչեր շինելու։

Ս. Էջմիածին, կիլիկիա և Սիրոն շատ հեռու չեն մեզմէ։ Եթէ վերջին դարերու մէջ մեզի բախտակից Արապ ազնիւ ցեղին ձեռք ձեռքի, կուշտ կշտի տալով՝ Հոգատար Ֆրանսայի քաղաքակրթիչ դերին ստատար հանդիսանանք, աւելի մօտեցած պիտի ըլլանք մեր սրբութեանց։

Մեր դարաւոր մնարաններուն և քնարաններուն վրայէն անցնող կրունկներու երամին գաղթի ճանապարհը Սուբան ըլլալով — Հալէպէն ի Պաղատա — գոնէ խաղրիկ մը, գոնէ մեր սիրելեաց զամբարաններէն փարտաւքի փսոր մը կը բերեն։

Դոնէ, մեր քարուքանդ վանքերուն, հայկապ եկեղեցիներուն և շքեղ տաճարներուն հոյանցիկ բողբոջի ահեղագոյժ հողմերը և մեկանուշ գիփիւռները կը բերեն խնկաւտ բոյրը ինկած քարերուն և մեր հայրերու աղօթքի մրմուռները խոնարհած կամարներէն։ Այլ չեմ բեր հայրենի լեռներուն և Դրախտի գետերուն սրտամօրմօք ողջօյները աւելի շուտ կը լսենք ի Սուբա և ի Մեծն Լիբանան։

Այս ամենուն երթիւքամ սրտով ու խղճով «մնաք բարի» ըսելով կը հօսիք գետի պէս համայնակուլ ծովին ծոցը, հոն ո՛չ ևս են ծաղկածին եփրատ, Տիգրիս, Արաքս և հայրենի ուրիշ գետակներ։ Ոչ ևս են անուշ և կաթնահամ լուսադրիւրներ, անոնք ամէնը կլլուած, կորսուած են աղի ջրերու զանգուածին մէջ։

Մի՛ երթաք ի կորուստ, Զաւակներս. **ԽԱՅՆ**, ալ մօտ է **ՀԱՅՆ**, ալ Գրիստոնէական կեանքով, զգաստ, պարկեշտ և եղբայրասէր կենցաղով, աշխատասէր և աննկուն ոգւով՝ **ԽԱՅՆ** հաց, փառք և կեանք կ'ըլլայ ինե՛նչ, շուտաւ, սրտիկ և աշխատութիւն հոգւով **ՀԱՅՆ** կ'ըլլայ խաչ, փուշ ու տատակ, անէ՛ծք և մահ։

Կեանքի, խաչի և հացի Աստուած՝ Հայուն բազմանուն և բիւրատեսակ թաչերուն տեղ պարգեւէ քու **ԽԱՅՆ** իրրի հայրենիք, իրրի հաց և օրհնութիւն, իրրի տուն և տեղի ապաստանի, և իրրի **ՍԵՂԱՆ** սրբութեան՝ աղօթելու և փառաւորելու զՔեզ յաւիտեան, ամէն։

Աղօթարար

(ստոր.) ՍԱՀԱԿ Բ. ԿԹՂ. ԿԻԼԻԿԻՈՅ

1929, Հալէպ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Է.

4. — ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՇՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներուն ամէնէն կարեւորներուն առաջինն է եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն պատրաստութիւնը: Եթէ քիչ մը աւելի սեղմ սահման մը տալ ուզենք Հայց. եկեղեցւոյ բարեկարգութեան, կրնանք ըսել, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Բարեկարգութիւնը կը նշանակէ բարեկարգութիւնը Հայց. եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան: Ուրովհետեւ բարեկարգ եկեղեցականութիւն մը միայն կրնայ բարեկարգութեան մէջ պահել եկեղեցին, բառին բովանդակ իմաստով: Սուրբն Սահակ ըսած է. «Քանզի յորժամ ուխտն որ զլուին է եկեղեցւոյ ընտիրք և պիտանիք լինիցին, եւս առաւել ժողովուրդն»): — Երբ որ եկեղեցականութիւնը, որ զուլմն եկեղեցւոյն, ընտիր եւ օգտակար է, ժողովուրդը աւելի՛ եւս ընտիր եւ օգտակար պիտի ըլլայ (Սուրբ Հայկականք, Բ. էջ 85):

Փութանք դիտել տալ թէ այս ալ նոր խնդիր մը չէ մեր եկեղեցւոյ մէջ, ոչ ալ նոր պահանջ մը: Ոչ միայն մեր Հայց. եկեղեցին, այլ բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցին ամէն դարու և ժամանակի պէտքին համեմատ ճանաչած է պատուաւորել իր պաշտօնէութիւնը: Իսկ մեր եկեղեցւոյն պատմութիւնը ցոյց կու տայ թէ Լուսաւորչէն մինչև Սահակ-Մեսրոպ, և անկից ալ մինչև մեր օրերը Հայաստանի և Կիլիկիոյ մէջ հաստատուած և վերակազմուած են Դպրոցներ, Դպրեւանքներ, Ճեմարաններ, Ժառանգաւորաց վարժարաններ, Ընծայարաններ, պատրաստելու համար հոգեւոր ծառայութեան պաշտօնէութիւնը: Եթէ կարելի ըլլար առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ ընել թէ նախնիք ինչպէս ըմբռնած են եկեղեցականներու պատրաստութեան խնդիրը և ինչ կերպով ու միջոցներով լուծած են զայն իրենց ժամանակներուն մէջ, ապշեցուցիչ պիտի ըլլար արդիւնքը այդպիսի ուսումնասիրութեան մը: Մենք այդպիսի մանրամասնութիւններու մէջ պիտի չմտնենք հոս. միայն դիտել կուտանք ընդհանուր կերպով թէ պարզապէս զմայլելի է հիւններուն տեսութիւնը հոգեւոր պաշտօնեաներու պատրաստութեան մասին: Հոգեւոր ծառայութեան նուիրուողներ պէտք է ըլլան մաքուր և օրինաւոր արիւնի սերունդ, պէտք է եկեղեցւոյ հսկողութեան տակ մտնեն ատոնք իրենց պատանութենէն, պէտք է ուսանին Սուրբգիրքը և ուրիշ բաներ, ինչ որ ժամանակին պահանջն է մտաւորական արժէք մը շինելու համար, պէտք է փորձի ենթարկուի այս արժէքը և քննուի առանձին և հրապարակային քննութիւններով և նուիրագործուի բարքովարքի վկայութիւններով:

Փահանջական պաշտօնին ըմբռնումը, իր հոգեւորական կողմէն, իր կրօնական բարձրագոյն նշանակութեամբ, հասած է այնպիսի անթերի զաղաւարականի մը, որ բոլորովին պատիւ կը բերէ հայ վարդապետներու հաւատ-

քին և զխտակցութեան։ Ասոր իբրև ապացոյց՝ բաւական է, զոր օրինակ, կարգալ Սարկաւագ վարդապետի (* 1129) ձառ յաղագս Բանաստեղծութեան գործը (Սովիեթ Հայկական, Գ.) և նոյն իսկ մէկ անգամ խնամքով աչքի անցնելը Ձեռնագրութեան Մաշտոցին մէջ գրուած պայմանները քահանայութեան թեկնածուներուն։

Բայց իրողութիւնը այն է որ ժողովուրդը և ժողովուրդին վարիչ դասակարգը կը մոռնան իրենց պարտքը և զանց կ'ընեն հոգեւոր պաշտօնին անհրաժեշտ պայմանները իրենց թեկնածուներուն համար, և՛ տարուած մասնաւոր շահերէ և նկատումներէ՝ հոգեւոր պաշտօնի բարձրացնել կուտան այնպիսի անձեր, որոնք չեն պատրաստուած եւ կամ թէ ինչ ինչ մեքենական յարմարութիւններ միայն կը ներկայացնեն այդ սուրբ պաշտօնին համար, զոր օրինակ, ազուր ձայն մը, քիչ շատ ներկայանալի արտաքին կերպարանք մը, աշխարհի կեանքի մէջ գրաւուած դիրք մը, և նոյն իսկ, սովորական ուսուցիչ մը ըլլալու պատահականութիւնը։

Այս երեւոյթը ընդհանուր է քրիստոնէական եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ։ Առանց վերանայու շատ բարձր հնութեան մը, զիտենք միայն Եւրոպայի մէջ կաթոլիկ եկեղեցւոյն վիճակը, ԺԶ-ր դարուն, երբ ծայր կուտայ Լուտերեան շարժումը։ Ապականութիւնը, տղիտութիւնը այնքան ահռելի էր թէ՛ նուիրապետութեան և թէ՛ ժողովուրդին մէջ որ ամէն մարդ կրնար եկեղեցական ըլլալ ունէ միջոցով (կաշառ, զօրաւոր պաշտպանութիւն, յանդգնութիւն) այնպէս որ նոյն ինքն կաթոլիկ եկեղեցւոյն մէջ զօրեղապէս շեշտուեցաւ յոսից ցզլուխ բաւելիարգութեան պէտքը։ Բարքերը այնքան թուլցած և ապականած էին որ նոյն իսկ Լուտերեան բարեկարգեալ եկեղեցւոյն մէջ, ինքն Լուտեր սոսկումով կը տեսնէր որ այսինչ իշխանին ձեռքանը, այն ինչ դուքսին խոհարարը, այն ինչ թագաւորին ծառան, որոնք իբրև քարոզիչներ բեմ կը գրաւէին, հոգեկան տաղանդներու մատենելով մեծ բարեկարգիչը։ Լուտեր պարզապէս կ'ամէնար այս ամօթալի երեւոյթէն, որ արդիւնքն էր խորունկ ապականութեանը իշխանական պաշտներուն և ատենցմէ ազդուող ժողովրդական խաւերուն։ Տրիտէնդեան ժողովը (1545—1563), որ փրկեց կաթոլիկ եկեղեցին՝ պատնէշ կանգնելով բողոքականութեան դէմ և կրկին կրկին հաստատելով ինչ որ հերքած էին Լուտեր և իր գործակիցները, ձեռք զարկաւ ներքին բարեկարգութեան յոսից ցզլուխ, և առաջին տեղը տուաւ եկեղեցականներու պատրաստութեան։ Ֆիսուսեան Ընկերութիւնը (La Société de Jésus), զոր օրինակ, որ մեր մէջ իր ձիգ-վիթ ձևին տակ նենդամութեան գաղափարը մարմնայնողի մը պատկերը միայն կը շինէ երեւակայութիւններու մէջ, հիմնուեցաւ աղնուական տունէ սերած զինուորականի մը, Նիկողոս Լօյօլայի (1491—1556) բարեպաշտ և զինուորական ոգիով, և իր պատրաստած գիտուն, կարգապահ, նուիրեալ, նոյն իսկ մուկեանդ ըսուելու չափ կաթոլիկ եկեղեցականներով այնպիսի ծառայութիւններ մատուց չափի եկեղեցւոյն և կը մատուցանէ մինչև ցայսօր, որոնք անուրանալի իրողութիւններ են պատմութեան մէջ։ Թող ուրիշ բաղմամբ միաբանութիւններն ու կրօնաւորութիւնները, որոնք ամէնքն ալ գործի լծուեցան և աշխարհի ամէն կողմը տարին Աւետարանը, թափանցեցին ծայրագոյն արեւելքի կրօնական խաւարակուռ մթնոլորտներուն մէջ, գացին հարաւային Ամերիկա, Ֆիլիպին

կղզիներ, մասն Ափրիկէի վայրենի ցեղերուն մէջ, Աւետարան քարոզեցին Հռոմի եկեղեցւոյն անունով և անոր հաշուին, և այս բոլորը կրցան ընել, արեւնոտ նահատակութիւններով. վասնզի պատրաստուած էին, մարդուած էին զինուորի պէս, և աւելի ըլլալով նուիրուած էին իրենց նպատակին հաւատացեալ նահատակի մը տեսիլներով: Այս պատրաստութեան շնորհիւ է որ կաթողիկ եկեղեցին ինչ որ կորսնցուց եւրոպայի մէջ, բաղադրականութեան նուաճումներուն հետեանքով, էւէջօք շահեցաւ ատոնց փոխարէնը միախմբուած զաշտերու մէջ ձեռք բերուած յաջողութիւններով: Հռոմի եկեղեցւոյն հմայքը բարձրացաւ հեռաւոր մարդերու մէջ, շնորհիւ իր պատրաստած եկեղեցականներուն կազմակերպեալ աշխատութեան: Հռոմի եկեղեցին եւրոպայի մէջ ալ զօրացաւ հետզհետէ և բարոյապէս կրցաւ իր հեղինակութիւնը զգալի ընել, նոյն իսկ քաղաքական խնդիրներու վերաբերումով, և երբ քանի մը դար յետոյ, միացեալ Իտալիոյ կաղմակերպութեամբ վերջ տրուեցաւ պապերուն քաղաքական կամ աշխարհական իշխանութեան, եկեղեցին կրցաւ կենալ իր բարձրութեան վրայ. որովհետեւ իր կղերականութիւնը չդադրեցաւ եռանդով և հաւատարմութեամբ ծառայելէ ու գործելէ վերէն տրուած ուղղութեան համեմատ: Եւ Վատիկանին այսօրուան յաջողութիւնը, շնորհիւ Իտալիոյ ֆաշիստ կառավարութեան հետ կնքուած դաշինքին, ինքնին ուղիղ հետեանքն է Հռոմի եկեղեցւոյն պատրաստուած և անձնուէր կղերականութեան անսայթաք ընթացքին իրենց ծառայութեան բոլոր ուղեգծին վրայ: Երբ պատրաստութիւն կ'ըսենք, պէտք է հասկնալ բաղմայեղ, լման պատրաստութիւն մը: Զոր օրինակ, Յիսուսեանք ո՛չ միայն եկեղեցական ուսմանց բոլոր ճիւղերուն մէջ առաջին տեղը գրաւեցին, այլ նաեւ արտաքին գիտութեանց և քաղաքագիտական հմտութեան մէջ: Յիսուսեան մը, նախապատրաստական ուսումներէ և մարզանքներէ ետքը, ինը տարի պիտի հետեւէր բարձրագոյն ուսումներու և ուսումնասիրութեանց, լծուղ հոգեւոր կեանքի յատուկ չարքաշ հրահանգներն ու մարզանքները:

Հետաքրքրական է նաեւ ընդհանուր եկեղեցականներու պատրաստութեան համար եղած կարգադրութիւնը Տրիտէնդեան ժողովին որոշումով. — բոլոր մայր եկեղեցիներ պիտի ունենային իրենց հոգեւոր դպրոցները. ազոյ տարիքը պիտի ըլլար տասներկու՝ դպրոց ընդունուելու ատեն, օրինաւոր ամուսնութեան պատու, բարեբարոյ, կոշտ ունեցող, նախակրթութիւն տեսած և փորձով դիտուած էր որ ոչ-հարուստներու զաւակներ աւելի յարմարութիւն կը ներկայացնէին եկեղեցականութեան, հետեւաբար ատոնց պիտի տրուէր նախընտրութիւնը, սակայն առանց մերժելու հարուստները, հերիք է որ անոնք ունենային հաստատ կամք և նուիրեալ ոգի, հոգեւոր ծառայութեան համար: Անոնք պէտք է սորված ըլլային քերականութիւն, երգեցողութիւն, տոմարագիտութիւն, Սուրբգիրք, եկեղեցական մատենագրութիւն, հայրախօսութիւն, և այլն օգտակար նիւթեր, ինչպէս նաեւ քահանայադործութիւն, ծիսակատարութիւն, և մասնաւոր խնամքով խոստովանահայրութիւն (*):

(*) Անոնք պիտի շահէին հոգիները, և հոգիները շահիլ՝ կը նշանակէ ոչ-կաթողիկ քրիստոնեաները կաթողիկ ընել. վասն զի կաթողիկ կղերին համոզումով Հռոմի եկեղեցիէն դուրս ոչ ուղղափառ քրիստոնէութիւն կայ, ոչ ալ փրկութիւն:

Մեր մէջ ալ գրեթէ ա՛յս էր այն ատեններ եկեղեցական պատրաստելու կազմակարգը :

Մեր եկեղեցին, իր եկեղեցականութիւնը պատրաստելու ատեն, աչքէ չէ հեռացուցած միջազգային կամ միջեկեղեցական կապութիւնն ալ : Հին ժամանակներու մէջ ասորերէն և ժահաւանդ յունարէն լեզուներու և մատենագրութեանց պէտքը շեշտուած է : Ժվրդ դարուն մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայեն իտալերէնի և լատիներէնի, և լատին ուսուցիչներ պատուով կ'ընդունուին Կ. Պոլսի Ազգային Պատրիարքարանին մէջ, իսկ Կոլոս Յովհաննէս պատրիարք (1715-1741) մեծածաւալ և բազմահատոր լատիներէն գիրքեր հայերէնի վերածել կուտայ՝ Արքահաման Ղուկաս Վարդապետի (Տե՛ս Կոլոս էջ 53-59) հակառակ լուրջ դժուարութիւններու՝ իր աշակերտներուն զարգացման նպատակու նպատակով : Ասոնց հետ թիւրքերէնի ալ մշակումը անհրաժեշտ կը դառնայ, մասնաւորապէս Թիւրքիոյ մէջ, ոչ միայն իբրեւ պետական լեզու, այլ մահաւանդ իբրեւ ժողովրդական լեզու, քանի որ քարոզներ, ինչպէս նաև Սուրբգրոց ընթերցումներ թիւրքերէն պիտի ըլլային : Եւ իրենց պաշտօնին մէջ անոնք միայն կը յաջողէին, որոնք կրնային պատրաստուիլ համաձայն ժամանակին պահանջներուն :

Մեր նախնեաց հեռատեսութիւնն ու իմաստութիւնը ժամանակին պահանջները նկատի առնելու մէջ, դերագոյն ապացոյցն է սղջմտութեան մը որով պէտք է մօտենալ այսպիսի կենսական խնդրի մը ունէ ատեն :

Բայց այսօրուան պահանջները աւելի խիստ են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան մասին :

Նկատի առնելով մինչև հիմայ շեշտուած դանդաղները հայ եկեղեցականութեան նկատմամբ, ինչպէս նաև յայտնուած բարեկարգական բաղձանքները այդ մասին, և դիտելով ասոնց յարակից քանի մը խնդիրներ ալ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը բարեկարգելու համար անհրաժեշտ կը թուի մեզ ուշադրութիւն դարձնել հետևեալ կէտերուն .

- 1 . — Կոչում .
- 2 . — Նկարագիր .
- 3 . — Ուսում .
- 4 . — Կենցաղ .
- 5 . — Ապրուստ :

Միառմի ուսումնասիրենք ասոնք :

Ս. ՊԱՊԻՆ ԱՅԽԱՐՀԱԿԱՆ ԻԾԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ պատմութեան զիտակէտէն նշանակալից խնդիր մը լուծուեցաւ Հռոմ, Լատերանո Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ պալատին մէջ, Փետր. 11 ին, երբ դաշինք մը կնքուեցաւ Իտալիոյ թագաւորութեան եւ Հռոմի քահանայապետութեան միջև, Վարչապետ Մուսօլինիի եւ Կարտինալ Գասպարիի կողմէն:

Դեռ ասկից 68 տարի յառաջ Ս. Պապն էր Հռոմի եւ Իտալիոյ մէկ մասին թագաւորը: Բայց երբ միացեալ Իսալիա մը կազմուեցաւ Կարիպալտի եւ Քաւուրի ջանքերով եւ Վիկտոր Էմմանուէլ, 1861 Փետր. ի մէջ, թագաւոր հռչակուեցաւ Միացեալ Իտալիոյ՝ վերջ տրուեցաւ պապին թագաւորութեան կամ աշխարհական (քաղաքական) իշխանութեան: Սակայն պապը (Պիոս Թ.) բոլորքեց ասոր դէմ եւ իր բոլորը շեշտելու եւ մշանջենաւորելու համար ամփոփուեցաւ Վատիկանի պալատը, որ անբռնաբարելի մնաց անկէջ մինչև հիմայ, եւ չուղեց դուրս ելլել Վատիկանի անբռնաբարելի շրջանակէն, նկատելով ինքզինք յանիրաւի զրկեալ մը իր աշխարհական իրաւունքներէն(*):

1861էն իվեր սերունդ մը փոխուեցաւ: Թէ՛ Իտալիոյ թագաւորութեան եւ թէ՛ Հռոմի քահանայապետութեան զգացումները մեղմացան այս անցնող 70 տարիներու ընթացքին: Պապութեան բարոյական ազդեցութիւնը հետզհետէ աւելի զգալի եղաւ կաթոլիկ աշխարհի մէջ. ազդեցութիւն մը, որմէ օգտուիլ ուղեց Իտալիոյ Վաթիկոս վարչապետը՝ գոհացում տալով Վատիկանի պահանջներուն: Կնքուած դաշինքին հիման վրայ, Իտալիոյ թագաւորութիւնը կը ճանչնայ պապին աշխարհական իշխանութիւնը Վատիկանի շրջանակին մէջ, որ քիչ մը աւելի ընդարձակուեցաւ նոր դաշինքով: Բովանդակ Իտալիոյ մէջ Վատիկանի շրջանակը վերածուեցաւ անկախ պետութեան մը դիրքին: Պիոս ԺԱ. վերստացաւ Պիոս Թ. էն խլուած աշխարհական վեհապետի իրաւունքը, եայլն:

Բայց այսչափը աննշան կամ անուանական բան մըն է նայելով պապութեան հին եւ իրական կորուստին: Վարչապետ Մուսօլինիի կնքած դաշինքին բարոյական կողմը իրապէս մեծ նշանակութիւն ունի թէ՛ ֆաշիստ վարչապետին մշակած միջազգային քաղաքականութեան կողմէն եւ թէ՛ պապութեան կրօնական հեղինակութեան ու ժառանգման կողմէն, հեղինակութիւն մը որ համաաշխարհային նկարագիր ունի, նկատի առնելով կաթոլիկ եկեղեցւոյ տարածականութիւնը աշխարհիս հինգ մասերուն մէջ:

Թէ՛ վարչապետ Մուսօլինի պապութեան այս համաշխարհային հեղինակութիւնը ի նպաստ իր մշակած քաղաքականութեան օգտագործելէ զատ ուրիշ ի՞նչ միտք ունի, — ժամանակն է որ պիտի տայ այս հարցումին պատասխանը: Բայց թէ ինքն պապութիւնը ի՞նչ պիտի շահի կնքուած դաշինքէն, ասիկա ակնհայտ է արդէն:

Պէտք է դիտնալ որ կաթոլիկ եկեղեցին ամէնէն շատ տարածուած հնադոյն կազմակերպութիւնն է աշխարհիս վրայ եւ ամէնէն զօրաւոր եկեղեցին է

(*) Պատմական այս անցուղարձերու մասին յիշողութիւնները թարմացնելու համար կը յանձնարարենք մեր ընթերցողներուն կարգալ Սիոնի 1927 Հոկտեմբերի թիւին 289-292 էջերը:

իր հաւատացեալներուն թիւովը և իր կարգապահութեան տիրականութեամբը: Պատմականապէս, քրիստոնէութեան տարածման համար այս երկրագունդին վրայ, շատ թանկագին ծառայութիւն քրտն է կաթողիկ եկեղեցին իր անձնուէր միախմբեալներուն արեան գնով. և նոյն իսկ այսօր կը շարունակէ իր այդ ծառայութիւնները նոր կերպերով ու միջոցներով: Հետաքրքրական է, զոր օրինակ, արձանագրել թէ Հռոմի եկեղեցին եղաւ առաջինը որ Ձինա տանի մէջ բռնութիւն տեղականացուց կաթողիկոսութիւնը, նոյն ինքն չինացի ներքապետութեան մը ստեղծումով. մինչ ուրիշ եկեղեցիներ գեաւ կ'զգուշանան այդ խիզախ քայլը առնելէ, և միսիօնարական դաշտերու մէջ, բնիկները կոչելով հանդերձ եկեղեցական բարձր աստիճաններու, վերին հոկոզութիւնը կը վերապահեն իրենց:

Վատիկանը, որ Վարչապետ Մուսօլինիի հետ կնքուած դաշինքին հիմունքով ստանձնելի միլիոն անգլիական ոսկիի հասուցում մըն ալ կ'ստանայ, ըստ Church Timesի, իբրեւ փոխարինութիւն իր նիւթական կորուստներուն, այս գումարին տոկոսներով պիտի քաջաւերէ կաթողիկ միախմբեալութիւնները աշխարհի ամէն կողմէ:

Հայ կաթողիկոսութիւնն ալ պիտի օգտուի այդ տոկոսներէն:

Հերու, Հռոմի մէջ, Պիոս ԺԱ. ի հաւանութեամբ դումարուած հայ-կաթողիկ եպիսկոպոսներուն ժողովը, որուն հետեանքով երբ մէկ կողմէն կ'իջարհարեալութիւնը Կ. Պոլսէն փոխադրուեցաւ Պերութ, իր բուն օրրանը, միւս կողմէն Միսիթարեան երկու միաբանութիւններ հրաման ստացան նուիրուելու կրթական նոր գործունէութեան մը եւրոպայի և Պալքաններու մէջ այն աեղեր, ուր որ կազմուած է հոծ հայ-գաղութ մը:

Կուսակցական արիւնոտ պայքարներու սղմուկներուն մէջ ընդարմացած, հացի կռիւին մէջ ընկճուած ու զաղթային կեանքի հաղար տեսակ այլասերիչ ազդակներուն տակ վտանգուած Հայաստանեայց եկեղեցւոյ զաւակներուն համար ահազանգի մը ազդարարութիւնը պէտք է ըլլան պապականութեան յաղթանակէն ճառագայթող միսիօնարական ոգիով ծրագրուած այս նոր գործունէութիւնները, որպէս զի անոնք մէկդի ձգեն իրենց միւլթիւնը խանգարող, իրենց համագործակցութիւնը ջլատող և իրենց կենսունակութիւնը թունաւորող բոլոր պառակտումները, իրենց կրօնական նկարագիրը եզծող բոլոր անտարբերութիւնները, իրենց անբաղձալիութիւնը շեշտող բոլոր տկարութիւնները, և միանան ու բոլորուին իրենց ընտանիքին, իրենց դպրոցներուն և իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն շուրջ, կատարելու համար իրենց ազգասիրական պարտականութիւններուն ամէնէն ստիպողականը, ամէնէն կենսականը և ամէնէն նուիրականը, որ է հայութիւնը չփճացնել իրենց զաղթալայրերուն մէջ, զրկելով զայն օտարացուցիչ ազդեցութիւններու գիմադրելու գիտակցութենէն և կորովէն:

Գաղթալայրերու մէջ հայ ժողովուրդը պահպանող միակ եւ բացարձակ ազդակն ու հաստատութիւնն է իր Մայրենի եկեղեցին, որուն վրայ պէտք է գուրգուրայ իւրաքանչիւր ողջմիտ հայ, ինչ ալ ըլլայ իր անհասական «աշխարհամայեացի» ընկերային խնդիրներու մասին:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԻԵՏԱՐԱՆԷՆ)

«ԵՐԱՆԻ» Ն Ե Ր

1. — երանի՛ աղբաւաց նոցալ, զի նոցա՛ւ է
Արեւոյսիւն երկնից (Մթ. Ե. 3.)

Մեր Աւետարանի Դասերուն մէջ ստէպատիթ ունեցանք զիտիւ տալ և շեշտել թէ մեր Փրկիչը մարդկային տառապանքներուն ողորբէրը կը գտնէ նոյն ինքն մարդու հոգեկան աշխարհին մէջ։ Մարդուն կիրքերը, զգացումները, փափաքները, անհաւանքները, միտումները, ձգտումները, տեսիլները, «աշխարհահայեցողքները, ևայլն, աստ՛նք են որ կ'արտայայտեն հոգեկան աշխարհը մարդուն, երբ ատենցմէ մէկը կամ միւսը կը վերածուի գործի։

Հարստանալու կիրքը մալգու հոգեկան աշխարհի քնարին շատ չգայուն լաւերէն մէկն է։ Աւետարանը, իր կրօնագրութեան և բարոյագրութեան ամենէն խիստ կանոնովն իսկ հակառակ չէ Հարութեան, բայց հակառակ է Ազանութեան։ Հարստութիւնը մարդու արդար աշխատանքին, ճարպիկութեան և զօրծունեութեան արդիւնքն է։ Մարդը իր կարողութիւններուն և ընդունակութիւններուն կանոնաւոր կիրարկումովն է որ կը մշակուի, կը զարգանայ, կը բարգաւաճի, կ'ուժեղանայ, և գործի աշխարհին մէջ այսպէս բարգաւաճ և ուժով կարողութիւններու և ընդունակութիւններու տէր մարդն է որ կըրնայ հարստանալ, եթէ այդ է իր կիրքը, եթէ ծնած կամ զտնուած է հարստանալու պայմաններուն մէջ, և կամ եթէ ինքն իսկ ստեղծած է այդ պայմանները իր ձեռներիցութեամբ։

Ազանութիւնը կրօնքի և բարոյքի պայմաններուն զեղծումն է, և այս զեղծումը երբ կ'արտայայտուի հարուստ մարդուն վրայ, նուաստացուցիչ է. իսկ երբ արտայայտուի աղքատ մարդուն վրայ, սոսկալի է պարզապէս։ Վասն զի ազանութիւնը հոգեկան հիւանդութիւն մըն է, անկանոն վիճակ մը, որ թէ՛ հարուստին և թէ՛ աղքատին վրայ կ'արտայայտուի այնպիսի ակտանիշներով, որոնք կրնան դար-

մանուիլ միայն Աւետարանի կենսագործող լոյսին, և կամ ըսենք՝ անոր մանիշակ ճանապարհներուն տակ։

Աւետարանը՝ աչքի օրինակով կը բացատրէ ազան հոգիին հիւանդութիւնը. աչքն է մարմնի ճրագը, մարմինը լուսաւորող զօրմարանը. և ինչպէս որ տկար կամ կոյր աչքով մարդ մը մտիթի մէջ է, նոյնպէս երբ հոգին (լոյսը) մթաղնի, կուլութենէ աւելի անհելի է հետեւանքը, արդ՝ քրիստոնեայ մարդուն պարտքն է զգոյշ ըլլալ, որպէս զի իր հոգին, բուն լոյսը, շիտարի, այլ բոլոր մարմինը անբիծ լուսով մը լուսաւորուի և նշուէ ճրագի մը պէս (Լուդաղի, Դկ. ԺԱ. 33—36)։

Ազանութիւնը հարստութիւն չէ, ո՛չ ալ հարստութիւն կրնայ չինել այդ. վասն զի ազանը ո՛չ կը վայելէ իր ունեցածը, ո՛չ ալ վայելիլ կուտայ ուրիշներուն։ Ազանութեամբ շինուած հարստութիւնը ունէ արժէք չի ներկայացնել կեանքի համար, ուրիշ խօսքով հարստութիւնը ո՛րչափ ալ մեծ և անսահման ըլլայ, ազանութիւն մը չէ կեանքի պահպանութեան։

Անմիտ հարուստին առակով շատ լաւ լուսաբանուած է այս ճամբարութիւնը Աւետարանի մէջ։ Ազարակներու տէր հարուստի մը ամբարները լեցունկ են արդէն։ Ան առատ բերքեր ունեցու նորէն. տեղ չունէր զանոնք պահելու համար. որոշեց քակել հին շտեմարանները և ընդարձակել զանոնք և հոն լեցնել նոր բերքերը, այնպէս մտածելով որ շատ մը տարիներու համար ազահովեց իր կեանքը, ուզածին պէս ուտելու և խմելու համար, առանց սակայն կուսկածելու մահէն, որ նոյն գիշերն իսկ պիտի գատէր զինքն իր շատ տարիներու համար ամբարուած բարութիւններէն։ Փրկիչը կ'ըսէ մեզի. ուշագրութիւն ըրէք այս իրողութեան և զգուշացէք ազանութենէն. որովհետեւ մարդուն կեանքը կախուած չէ իր ինչքերուն շատութենէն։ Մարդ պէտք է հարստանայ Աստուծով։ Հարստութիւնը, ինչ ալ ըլլայ ատոր քանակը, շատ է մարդու մը համար, իսկ քիչ է մարդերու համար. ո՛վ որ իրեն, միայն իր անձին համար կը մթերէ, չի վայելել անոր հաճոյքը. ո՛վ որ չունեցողներուն կուտայ, ո՛վ որ աղքատութեան դէմ կը կռուի իր հարստութեամբ, ո՛վ

որ դռնէ իր ազգային պէտքերն ու կարօտութիւնները կը հոգայ իր ինչքերուն միերքովը, ա՛ն է որ կը հարստանայ Աստուծով (Կարդացե՛ք, Ղիւ. ԺԱ. 13—21):

Հարուստներ և աղան հարուստներ չե՛ն կրնար հասկընալ Աւետարանը, չեն կըրնար բմբունել Աստուծոյ թաղաւորութեան ճոխութիւններուն վայելքը: Անոնք այնպէս կը կարծեն որ Աւետարանը «խօսք» է և թէ գործնական կեանքի համար արժէք մը չի ներկայացներ վերացական գաղափարը, թէ և նոյն ատեն փափաք մըն ալ կը տածէ հեռելի Աւետարանին, սակայն ձրի, կամ շատ աժան գնով մը, այնպէս կարծելով թէ ինքն, իբրև բարի մարդ, գիտակ է իր պարտականութիւններուն, և կատարած է իր կրօնական և բարոյական պարտականութիւնները: Բայց երբ կը մօտենայ Փրկչին և կ'ուզէ սորվիլ յաւիտենական կեանքն ալ ժառանգելու գաղտնիքը և երբ ա՛ն կը բացատրուի իրեն, կ'սկսի խոժոռիլ. վասն զի ժառանգելու համար յաւիտենական կեանքը, կամ մտնելու համար Աստուծոյ թաղաւորութիւնը պէտք է այնպիսի անձուկ ճանքանքէ անցնիլ և այնպիսի նեղ դուռներէ մտնել որ շատ բռնաւորութեամբ մարդոց համար դժուար է ատիկա. որովհետեւ մարդ հազիւ կրնայ քաշիլ այդ կածանէն, և հազիւ թէ մարդուն իրանը կրնայ անցնիլ այդ դռնէն. ատոր համար աւելորդ բռնները պէտք է թողուլ Աստուծոյ թաղաւորութեան սահմաններէն դուրս և թեթեւ քայլքով, անհոգ մտքով, մաքուր խնդճով և զուարթ գիտակցութեամբ պատրաստ գտնուիլ մտնելու անձուկ ճանապարհը և նեղ դուռը: Ա՛յդ է բնական և արդար կերպը: Յո՛րչափ հոգին բռնաւորութեամբ է հարստութեան աղան կիրքերով, ցո՛րչափ արդարութիւն չես ըրած քեզի հարստութիւն շահեցնողներու փաղտնակին, չե՛ս կըրնար շարժիլ տեղէդ, նոյնիսկ եթէ շարժիս, սակայն կը մնաս անձուկ ճամբուն սկիզբը, նեղ դռան դուրսը. վասն զի անկից կարելի է անցնիլ անբեւ, անկիրք, թեթեւ, բնական մարմնով, և ո՛չ թէ աւելորդ ծանրութիւններով: Այդ է պատճառը, որ ուզտի պէս անճոռնի, ծամաճուռ կենդանի մը դիւրին կրնայ քաշիլ անձուկ ճամբէն քան թէ աղանութեամբ բռնաւորութեամբ հարուստը. այդ է պատճառը նաև

որ հաստ չուան մը հաւանական է որ անցնի ասկղի մը ծակէն, քան թէ հարուստը Աստուծոյ թաղաւորութեան դռնէն (Կարդացե՛ք, Մար. ԺԹ. 16—30):

Մարկոսի Աւետարանին (Ժ. 24) համեմատ Տէրը շատ հոգեյոյզ չեղաով մը մտնանիլ կ'ընէ աղանութեան կիրքով բռնաւորներուն վիճակը. — Զատակներս, կ'ընէ Ան իր աշակերտներուն, ո՛րչափ դժուար է Աստուծոյ թաղաւորութիւնը մտնել անոնց համար որ իրենց յոյսը դրած են իրենց ինչքերուն վրայ:

Սիրելի ընթերցող, լա՛ւ ուշադրութիւն բրէ Աւետարանի այս առակներուն և ատոնց լուսարանութիւններուն, յիշէ նաև մեր անցեալ դասին նիւթը (Մարդկութեան Տառապանքը), այն ատեն միայն գիւրութեամբ պիտի հասկնաս երանի՜նքու ասաջլինին նշանակութիւնը և ողին:

Երանի՜ հոգիով աղխանեալն, վասն զի անոնց և երկնից քաղաքները:

Հոգիով աղխս, այսինքն աղանութեան ախտէն զերծ հոգի մը, բնասիրութեան մոլեցքէն ազատ մարդ մը: Մաքուր, թեթեւ, լոյսի պէս փայլուն խղճով մարդիկ են որ պիտի կրնան ըլլալ քաղաքացիներ Աստուծոյ թաղաւորութեան:

Յակոբոս Առաքեալ գիտել կուտայ որ նոյն իսկ մեր հասկըցած կերպով, սովորական աղքատներ ամէն յարգանքի արժանի պէտք է ըլլան քրիստոնեայ ընկերութիւններու մէջ, հերիք է որ անոնք ստոյգ քրիստոնեաներ ըլլան: Ոսկի մատանի և պայծառ հագուստներ չեն որ իրական հաւրստութեան նշան են. վասն զի Աստուած այս աշխարհի աղխաները ընտրեց աւետարանը քարոզելու համար և ո՛չ թէ հարուստները, որովհետեւ այն ընտրութեամբ աղքատներ հարուստ էին իրենց հաւատքով. անոնք էին Աստուծոյ սիրելիները և անոնք պիտի ժառանգէին Աստուծոյ թաղաւորութիւնը (Կարդացե՛ք Յակոբոս Բ. 1—13):

Մեր ազգին զաւակները, իրենց տարազիւ և տառապալից կեանքի այս շրջանին մէջ, կ'արժէ որ նորոգեն և սրեն իրենց գիտակցութիւնը՝ զօրանալու և սփոփուելու համար աւետարանական սկզբունքներու զօրձողութեամբ իրենց կեանքին մէջ:

Երանի՜ հոգիով աղխանեալն:

Այս հոգիով հարուստներ եւ ունեւորներ աւելի լաւ պիտի ըմբռնեն կեանքին արժէքը, եւ ըստ այնմ պիտի գործածեն իրենց հարստութեան միջոցով, որ ամէն պարագայի մէջ պիտի մնայ անձուկ ճամբուն տոջեւ եւ նեղ դուռն դուրսը:

Այս հոգիով չունեւորներ եւ կարօտներ նուազ պիտի զգան կեանքի տառապանքներուն ճնշումը իրենց վրայ:

Այս հոգիով է որ վայրազ կիրքեր պիտի հանդարտին, ոճիրի հակամէտ միտքեր պիտի մաքրադործուին, արիւնի ծարուս խորթակներ պիտի կշտանան սիրոյ եւ գութի ուխտերէն: Վասն զի ազակոտ լինել վտանգաւոր ակտ մըն է ո՛չ միայն սակիի եւ արծաթի հանդէպ, այլ նաեւ հոգեկան կիրքերու աշխարհին մէջ: Միշտ աւելիին, միշտ աւելորդին կիրքը, ամէն բան իրեն կամ իրեններուն միջոցով հորձքը՝ ակտանիւններն են ազահութեան եւ դժգոհութեամբ հիւանդացած հոգիներուն:

Հոգեկան հիւանդութիւններու, բարոյական ցաւերու եւ կրօնական անտարբերութեան այս տաղանդներուն մէջ զաւարտաւոր ազգի մը զաւակներուն համար ո՛րչափ քաջալերական է Փրկչին կենսատու ծայրը:

Երանի՜ հոգիով աղփասներուն:

Բ. Ե.

ՆԵՌՆ

Քանի մը հոգիներու միջեւ խօսակցութիւնը կը դառնար նեղին շուրջ: Ամէնքն ալ կը ջանային զայն գտնելու մեր ներկայ աշխարհին ու կեանքին մէջ, բայց չէին կրնար որոշել թէ ո՛ւր էր ան: Շատ մը կարծիքներ յայտնուեցան թէ նեղը կը գտնուի Հրեաներու մէջ, Մահմետականներու մէջ, Չգիտականներու մէջ, Ազատ Որմնագիրներու մէջ, Պապիներու մէջ, Հոմայնաւորներու մէջ, Անաստուածականներու մէջ, վերջապէս Հոգովի Պապէն մինչեւ Մայքըլ Արլէն՝ ամէնուն մէջ:

Այս արտայայտութիւնները շատ հաւանական կը թուէին իրենց: Բայց իմ

մտքիս մէջ ուրիշ զաղափար մը ծագեցաւ: Նեղը փնտռող այս մարդիկը շատ հեռուները դացած էին. նոյն իսկ իրենց մէջ կը գտնուէր ան: Ասոնք շատ լրջութեամբ քննութեանէ կ'անցընէին ուրիշները, բայց իրենք զիրենք չէին զննար խոշորացոյցին տակ: Ո՛րքան ճշմարիտ էր Յիսուսի խօսքն այնպիսիներու համար. «Նախ քան աչքիդ զերանը հանէ, եւ ետքը եղբօրդ աչքին չիզը հանելու նայէ» (Մատթ. Է. 5):

Մարդիկ իրենքզիրենք քննելու մէջ շատ տկար են: Հանրածանօթ խօսքը հին խմատաօէրին, Ծանկի՛ր զիկ, նո՛ր է ամէն ժամանակի համար: Իրենքզիրենք չեն ճանչնար եւ ուրիշներու վրայ կը խորհին:

Ամէն մարդու մէջ կայ Նեղ մը, եթէ կ'ուզենք ճշմարտութիւնը լսել: Ի՞նչ է Նեղը, եթէ ոչ անձնաւորումը այն զօրութեան որ հակառակ է Քրիստոսին: Զարմանալի թող չթաւ մեզի երբ Աւետարանի մէջ կարգաւք որ Ս. Պետրոս Առաքեալին մէջ անկամ կը գտնուէր ան: Պետրոս չէր ճանչցած իր ներսն իսկ զոյութիւն ունեցող Նեղը եւ Յիսուսի հետ կազկով կ'ըսէր անոր. «Քա՛ւ լիցի քեզ, Տէր, մի՛ եղիցի քեզ այդ»: Բայց Յիսուս խիղջ ճանչցաւ իր Հակառակորդը եւ ըսաւ Պետրոսին. «Նախ դնա, Սատանայ, դուռն իմ գայթակղութիւնս եւ. զի Աստուծոյ բաները չես խորհիր, այլ՝ մարդոց» (Մատթ. ԺԶ. 22—23):

Նեղը ներկայ է ամէն ժամանակի մէջ եւ ամէն մարդու ներքը, առանց բացառութեան: Անոնք որ կ'ուզեն զայն զրտնել, թող փնտեն իրենք իրենց մէջ, Անոնք որ կ'ուզեն անոր գէժ պայքարիլ, իրենց ներքին էութեան մէջ թող վառեն մարդը նախ եւ առաջ: Անոնք որ կ'ուզեն յաղթել անոր, թող իրենց հոգւոյն մէջ նուաճեն զայն:

Մի՛ հաւատաք երբ ձեզի կ'ըսեն թէ Նեղը հո՞ս է կամ հո՞ն: Նեղը խորանքով չի դար: Անիկա ձեւ մէջն իսկ է:

ՆՈՐԱՅՐ ԱՔԴ. ՊՅՂԱՐԵԱՆ

Միտքիդ, Անգղիա

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Գ Ե Յ Ս Ե Ս Ա Ն Ն Ի

Գիւտերն իր մէջ էր սուգած զանգուածն ամբողջ Տանարին:
Այն ձորէն՝ ուր Մարգարէ-Արբան ըմպեց, քիչ մ'անդին,
Լեռան վրայ՝ ուր կողերն լի էին ցախով եւ խինով,
Սեւ ձիթենեաց սակ պառկած Լեւ Տառնումէկն անվրդով:
Կը քնանային մինչ անոնք, խոնջ՝ հոգերով դառնանեմ,
Գեղմարդկային հառաչանք մը միջավայրը խռովեց.
Ապրողներուն մէջէն ո՛չ մէկ մարդ սակայն լըսեց զայն.
Ու արիւնէ արցունքներն կը ցօղէին խոտին վրան,
Ինչպէս այն հին հրաւերներու անհետացած օրերուն
Ուր մեռելոց սակաւին կըրնար շարժիլ համբ անիւնն:
Ու չը կըրնար պիտի մարդը ունկընդդէլ անսարսուռ
Միջոցին մէջ արձակուած անյուսութեան նիշն այն սուր.
Քանզի անհուն անձկութեան մ'հառաչանքն էր ան. նոյն ինքն
Աստուած էր կը քրքրէր ոգեւարին իր քրքրինքն:

Զայն դո՛ւք միայն լըսեցէք, դուք, երկնառաք հեռեսակներ,
Աչքերնիդ, վառ՝ արցունքով, գոր չէին ցայն վայր նանչցեր,
Ամոհելու համար գէթ անոր վըսեմ հեւքն ու հեծ.
Կը սընկէին իրենց սուրբ գութը՝ Զոնին վըրայ մեծ,
Գեթսեմանի, որ ծաղկիս պիտի փառնով, օր մ'անեղծ,
Դո՛ւն ալ կոծէին Աստուծոյդ կը սարսուռայիր սիրայեղծ:

Իր անկարան լոյսիկին մէկ ծայրին մէջ փաթըրած,
Կը շարժկոծի՝ կը հեծէ ան հակասով փոշեմած:
Մազերն երկայն, ցիրուցանք,—որոնց մէջ դեռ կը սոսփեն
Տըրտում ֆանի մը ցոլերն լուսապսակի մ'ոսկեղէն—
Կը ֆաւելըստոյն խառնամառն, մէջը աւագ ու սիւմ լինն:
Ան կը լըսէ իր ներսէն լալը ցեղին ջընջուելիք.
Շիջած դարերը բոլոր կը վերածնին իր աչին.
Ու, գոչելով երկընքի լուսութեան մէջէն անձկագին,
Թափուած արեան կոհակներն, փըրփրած ծովու մը հանգոյն,
Կը բարձրանան մինչ իր սիրքը՝ սրբմութեամբ տոգորուն:
Ո՛վ Կեդրոնեան պարսէզ, վա՛յր սուրբ այլ նաեւ չարաւոմ,
Ո՛վ ապաւէն վեհ, ուր տեղ Դաւիթ քափեց արատում,
Տեսար դուն քէ արդարն ի՛նչպէս, անդոնի մասնըւած,
Պըղծութիւններն աշխարհին սոսկ իր սիրտը լըաց,
Ու մարդկային խրդիխայթի ու մեղերու շալկած բեռն,
Գիւտերն մէջ բարձրացուց աղերսարկու իր ձեռներն.

— Զարհուրելի այս բաժակը, ա՛յս, ինձմէ՛ տա՛ր անդին,
 Գուն որ ջրիւր անըզգայ անէութեան՝ կեանքն ինքնին,
 Եւ որ կըրնաս, առանց բնաւ ուղղութենէն շեղելու,
 Յաւերժութեանն օրէնքիդ՝ քնել միշտ զարծող հըրու:
 Թո՛ղ կասարուի սակայն ո՛չ իմ կամս, ալ՝ բուկըդ միայն:
 Աւ դուք՝ զարմին մարդկային նախածինները համայն,
 Եւ դուք, զորս Տէրն է պահեւ ապագայի՝ մշայնապէս,
 Ամէնդ՝ օրհնեա՛լ դուք, որո՛նց համար պիտի մեռնիմ ես:

Կ'արտաբերէր մինչդեռ նա իր այս Տրէսմոնչըր անմահ,
 Սուրբ հրեշտակները, անխօս, քեւամտողներ են ահա.
 Մէջտեղերէն ծանրօրէն շարժող ծառոց նիւղերուն,
 Գիշերական հովն անցաւ ինչպէս ջրում մի վայիւն,
 Աւ երեւցաւ քաղիին սեւ պարիսպներու ոչ շատ մօտ,
 Շողֆն ու սողալն մութին մէջ, անքեր լեռան ըստրոսն,
 Հորիզոնին եզերքին, փայլակներու պէս ջրմոյն,
 Մասնութեան եւ մախանքի ասեղավառ ջահերուն:

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

LECONTE DE LISLE

Կ Ր Կ Ն Ե Ր Ե Ի Ո Յ Թ

Մէկու մը պէս որ բանալով դուռը տունին
 Կը կանչէ դուրս աղուոր սիրուածն իր անունով,
 Հնչուն ձայնի մը դիւքերգին սպասելով՝
 Քու հոգիիդ լըուութեան մէջ ես կը նայիմ:

Աւ կը տեսնեմ կրկներեւոյթն իմ հոգիիս
 Ուրախութեամբը զսնողի գանձ մը քախուն,
 Աւ ձեռներով դէմքդ երբոր կը ծածկես դուն,
 Շատ աւելի բիւրեղօրէն կը յայննուիս:

Աւ չեմ գիտեր, ի՞նչ է հոգիդ, շողն անցեալին,
 Թէ՛ իմ հոգիս հայելիի մը զոգաւոր
 Յուացումն է արդէն փրբուր ասեղային,

Աւ կը կարծէ վերագնել վրնիս ու խոր
 Իր կերպարանքն հաւասարիմ ամէն գիծի
 Զոր միշտ անհուն ժամանակով երազեցի...:

Ա.ԲՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԳՈՂԳՈՐԱՅԻ ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԿԱՍ ՄԱՏՈՒՌԸ, Դ. ԴԱՐՈՒՆ

Ա.

Երկու հնադոյն աղբիւրներու, 1192 թ Մաշկեոր վանքին մէջ ընդօրինակուած ձաշոցի մը և Դ. դարու ուղեգիր օտար ուխտաւորուհիի մը Օրագրութեան վրայ յենլով, ասկէջ ատաջ ներկայացուցած ենք Երուսաղէմի Համարածման լիւրան Աշակոբեանի և Բլրի եկեղեցիներուն մէջ կատարուած կրօնական պաշտամունքի ժողովները, և յետոյ մէկ երկու յօդուածներով նկարագրած ենք այդ երկու եկեղեցիներուն պատմական ծագումը և զանազան փոփոխութիւնները (Սոմ, 1928, էջ 77—85. — 115—119. — 172—176): Այս անգամ ալ կը փափաքինք մեր ընթերցողներուն ծանօթացնել, զարձեալ նոյն երկու յիշատակարանաց վրայ յենլով, Գողգոթայի մեծ եկեղեցիին մէջ կատարուած տարեկան պաշտամունքի ժողովները և յետոյ բացատրել այդ Մեծ եկեղեցիին կամ Մատուռին հիմարկութիւնը և ժամանակի ընթացքին անոր կրած պատմական փոփոխութիւնները:

Նոյն եկեղեցիին կամ Մատուռն մէջ կատարուած երկու աղբիւրներու յիշած պաշտամունքի ժողովներու յիշատակութեան ցուցակը հոս կը դնենք, զանց ընելով օրուան ընթերցումներուն մանրամասնութիւնները:

(Ըս ձաշոցի). — Հինգերորդէ աւելի (Ծննդեան) խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Երկուշաբթի աւելի Զարիքն պահանջ խաչմէքէն աւելի Զարեան և աւելի Դարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Զրեւաթի աւելի Դարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան և աւելի Դարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Ի Հինգշաբթի աւելի Զարիքն լաւն որոյ ասաց Յիսուս ցանկեղեցան իւր ցանկեղեցան ցանկեղեցան Զարիքն լաւն որոյ Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան և աւելի Դարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Ի Երեքշաբթի աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան և աւելի Դարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

Իսկ և իսկ Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Այսինքն Ուրբաթեան Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Իսկ և իսկ Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Եւ Զարիքն Ուրբաթեան աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Այսինքն Ուրբաթեան Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Երկուշաբթի աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Ուրբաթեան աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Զարիքն աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Ընթերցանք իւրեղեցանք Զարիքն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

Մայիս ամսոյ որ աւելի Զարիքն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Մայիս ամսոյ որ աւելի Զարիքն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Ի Զարիքն աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Յաւուրս որոյ Պէտրոսեանք Զարիքն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Յերեքշաբթի աւելի Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

(Ըս Օրագրութեան Եփեսոս ոխստարանիին.)

— Ս. Յարութեան Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

— Այսինքն Զարիքն Զարեան խաչմէքէն աւելի Զարեան խաչմէքէն աւելի Գալիլեա և այս կանոն կարգէ...

բարձր, ժողովուրդը ին իսկուհի Ս. Յարութեան
ձեռք և Ս. Խաչին առնւ. այս կերպի ստանալուն
ըստ հանձնի կ'երթան Վեժ Եկեղեցին՝ որ ին կողմի
հարաւոր է այսպէս ին կողմի այն պարտաւորութեամբ
հարաւորը Գաղթեալի ձեռք ին քանակ և Խաչին Վեժ
կողմի, որ Վեր Տէրը լաւաբարեցուց:

— Ժամը իննիս ին հաստատուն Վեժ Եկեղեցին՝
որ է հարաւորը, որ շարունակաբար կ'երթին առաւ-
մաններ և երբեք, Վեժն քիչերոսան ժամը Վեժին,
ին հարաւոր օրոսան ընկերացողութեանը ազնիւութեամբ
ընդունաւ: Արեւ ժամանակ ին հարաւոր ին
հարաւոր Օրհնութեան ծառայող. արշակունի ժամանակ
բաւարժին քիչեր կ'ըլլար, երբ ժողովուրդը հարա-
ւորին ին Վեժներ և Եղեկոյաղան ալ կ'երթար Ս. Յա-
րութեան Վեժնայն հանդիմով:

— Աստի երկուշաբթի և Աստի երեքշաբթի
օրերն ալ կ'երթան հարաւորը առ կ'ազնիւն:

— Աստի հինգշաբթի օրը ժամը ասիին ժողով-
ւորդը Ս. Յարութեան ժամերգութեանն յետոյ ըստ
սովորութեան ին հաստատուն հարաւորը, ազնիւութեան
առիւթն կանգն. ժամը զի արշակունի առիւթն կանգն
որդին կ'անկեալ. այդ օրը պարտաւոր ին հարա-
ւորին հարաւոր ձեռք, ժամը դանակն ժողովուրդը կ'ար-
շակունի: Մարտունի արշակունիին յետոյ կոստան
Խաչին առնւ և որ Եղեկոյաղան ին պարտաւոր է
առիւթն ալ ին հաւաքումին: Տարւան ձեռք Խաչին
առնւ երբեք ին պարտաւոր, Բայց Վեժն այս
օրը: Արշակունիին յետոյ Ս. Յարութեան կ'երթան և
կ'ազնիւն, ըստ սովորութեան երեքաները և հաս-
տատուները կ'օրհնան և յետոյ կ'արշակունի:

— Աստի սուբոթի երեկոյին՝ Խաչին երկուշա-
բթիներն յետոյ առիւթն ալ կ'երթան Վեժ Եկեղեցին
որ է հարաւորը, որ, ըստ հանձնի, այս շաբթի
իննիս Վեժն ձեռքը ին ձեռն առ կ'ազնիւն: Արշակ-
ունիին յետոյ Ս. Յարութեան կ'երթան առ ին հար-
թան առիւթն առաւորանը որան ձեռք Յովսէփ Պէշար-
ունին ին ինքրի Տէրը ծառայուն՝ Բազմուն հարաւոր:
Այս ընկերացողութեան յետոյ երեքաները կ'օրհնան և
կ'արշակունի:

— Ինչպէս Աստուածայայտնութեան քանի առ-
թերեմն, Նայնդե Չարիկն առթերեմն ին հաստատուն
Վեժ Եկեղեցին որ է հարաւորը, Ս. Յարութեան,
Խաչին առնւ. Հաճախում. Բեկեղեցի և Ղազա-
րեան. ժամանակն առթերեմն ըստ հանձնի օրեր են. առ-
աւելին կ'երթան ին հաստատուն Վեժ Եկեղեցին՝ որ է
հարաւորը:

— Չարիկն Պէշարիստիկն կ'երթին օրերը Ս.
Յարութեան երթալի առաւ ժամը ձեռքին ըստ հան-
նի Բազմունները ին կարտաւորութեան Վեժ Եկեղեցին, այս-
պէս հարաւոր ձեռք, և յետոյ է որ երբեք ին կ'եր-
թան Ս. Յարութեան Եկեղեցին:

— Հարգաւորութեան ստանալուն ըստ հանձնի ին
հաստատուն հարաւորը. ին արդիւն ժամանակները,
և յետոյ Եղեկ, երբ առիւթն ինչ պարտաւոր է, պար-
տաւոր ին հարաւորն. և երբեք ժամին առաւ
արշակունի քիչին կ'անկեալ:

— Պէշարիստիկն քիչերը ժողովուրդը Եղեկ-
ոյաղան և կ'երթին հետ Չիկեղեցի լաւ կ'երթան
Չիկեղեցի և կ'անկեղեցի և հան կ'ազնիւն. յետոյ
ին քիչերին Բազմունի կոստան Սերասաղեմ, Բազա-
մին Գառնները ին Բազմունի և առաւելին կ'երթան
հարաւորը Եղեկոյաղան հետ. հան կ'երթան առ կ'առ-
աւելին, երեքաները և հաստատուները կ'օրհնան
և յետոյ կ'երթան Ս. Յարութեան Վեժնայն Բազմունի:

— Արեւ Բառանդարեան պահը կ'անկ, Բա-
հանները Վերստիստիկն պարտաւորաններն անան-
ները կ'արշակունի հետեւեալ կերպով. Բառանդար-
եան Վերստիստիկն օրոսան ժող, երբ առիւթն ըս-
թալիները կ'անկն Վեժ Եկեղեցին՝ հարաւորն՝ ճիշդ
Վեժեղեցի առիւթն ին արտի Եղեկոյաղան հարաւոր և
Բառաններն ալ անոր երկու կողմերը ին Նայնդե առ-
թան ձեռք, և կ'երթանները ին ձեռն արտի ձեռք:
Արեքաները յառաւ կոստան Վեժն, արտ և կ'առ-
աւելին Բազմուն ին Եղեկոյաղան Վեր-
ստիստիկն պարտաւորանները ին յետեւ կ'արշակ-
ունի:

— Բառանդարեան օրերան՝ երեքանից Վեր-
ստիստիկն կ'անկն հետեւեալն է. կ'երթանները երա-
կայից ձեռք ին կարտիկն երեքանից արշակունի առ-
թարտիստիկն. Ս. Յարութեան Գառնին արշակուն-
իին յետոյ, անիւթեղեմ Եղեկոյաղան առիւթն ին
արտի Վեժ Եկեղեցին՝ հարաւորն՝ Վեժեղեցի. և առ-
իւթին Եղեկոյաղան լաւ կ'ազնիւն ին Նայնդե Վերստիստի-
կն ձեռք, և Եղեկ. կ'անկ Բազմուն. ժողովուրդը
ալ կ'առաւ Բազմուն ընկուն: Այն հարաւոր ձեռք, Մեժ
պահը օրերան, Եղեկ Սիւնդար Գիւրեմն Եղեկ
Բազմուն Ս. Պէրեք ին Բազմուն առ ին Վեժն:

— Չարիկն շաբթեան Վեժնայն Եկեղեցին՝ հար-
աւորն՝ ձեռք, Եղեկին Վեժ կ'ազնիւն ին արտի Եղեկոյաղ-
ան առիւթն, երեքանից կոստան Վեժն և Եղեկոյաղ-
անին Ներսիստիկն կ'արտաւորանին ՀԱՅ.ՍՏԱՄ.Ք:

— Եկեղեցիաց Նաւակարէի քանի առիւթ օր
հանդիսաւորութեամբ ին կարտաւոր այս հարաւոր
ձեռք:

Մեր ծաղոցին գերագրեալ տողերէն,
ինչպէս նաև Դ. Գարու Էթերիա կոյսի ու-
ղեկարահան այս մանրամասն ծանօթութիւն-
ներէն որոշ կը հասկցուի թէ Գողգոթայէն
տարբեր և զատ հիմնարկութիւն մըն էր
այս Վեժ Եկեղեցին կամ հարաւորը, ուր տեղի
կ'ունենային տարւոյն որոշ օրերուն մէջ

վերոյիշեալ պաշտամունքներն ու արարողութիւնները:

Մեր ձեռողիր ձառնցներուն մէջ յիշատակուած հարաւս ըստը Ուխտաւորութիւն յատկապէս կ'անուանէ Քէ Էփէրայի: Տեղադրական այս նիւթերով հետաքրքրուողները շատ անգամ չեն կրնար ըմբռնել թէ ո՛ր կը գտնուի այս հարաւս ըստուածը եւ ի՞նչ յիշատակներու յատկացուած է: Պիտի ջանանք մեր այս յոգուածով բացատրել այս պարագան եւ յետոյ նկարագրել նոյն եկեղեցիին պատմականը: Մեր բացատրութիւնները տալէ առաջ կարեւոր կը համարինք տեղագրական ճշգրտմ մը ընել:

Մեր ձառնցի վերի տողերուն մէջ Էփէրայն է հարաւս է Էփէրայն, բազմիցս կրկնութիւնները, թէ քիչ մը տարտամօրէն պարզուած, կը նշանակեն թէ տարւոյն որոշ օրերուն մէջ հաւատացեալք կը հաւաքուին Երուսաղէմացի ժողովրդեան յատուկ Քէ Էփէրային, այսինքն հարաւս մէջ. այդ եկեղեցին էր քաղաքացւոց մատուցող, ուր կիրակի օրերը մասնաւոր պաշտամունք կը կատարուէր, քարոզ կը խօսուէր եւ Ս. պատարագ կը մատուցուէր. ի մի բան, կը կատարուէին այն ամէն արարողութիւնները, զորս Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացին իր ԻԱ. երախայական դասերուն մէջ կը պարզէ: Աւագ շարքի գիշերային բոլոր հակումները հո՛ն կը կատարուէին: Այս իրողութիւնները ըստ բաւականի ցոյց կուտան թէ հարաւս ըստուածը Սաղիմական ժողովրդապետութեան կրօնական կեանքի կեդրոնն էր: Ահա այս է պատճառը որ Ձեռողիր ձառնցը կ'ըսէ Էփէրայն է Էփէրայն:

Այս մեծ եկեղեցին կամ մատուցող Գողգոթային ճիւղ Էփէրայն (post crucem) կը գտնուէր. եւ Էփէրայի համաձայն, մեծ կը կոչուէր այն պատճառաւ որ մերձակայ շէնքերէն աւելի մեծ էր: Բուն Գողգոթան ժայռի կտոր մըն էր, որուն վրայ Յիսուս խաչուեցաւ. այդ ժայռին վրայ հաստատուած էր պատուական քարերով զարդարուած արգաղի խոշոր խաչ մը. որ միշտ կը մնար հոն. հաւատացեալները եւ ուխտաւորները հոն կը կատարէին իրենց ուխտը. եւ երբեմն խաչէն առջեւ (ante crucem) տեղի կ'ունենային խաչի տօնական հանդիսութիւնները, որոշ օրերու մէջ, ինչ-

պէս որ տեսանք վերեւ: Գողգոթան տանիք չունէր. բացօթեայ էր. երկու կողմը միւսայն կային կամարակապ սրահներ, եւ ժողովուրդը պաշտամունքի ժամանակ, կը կենար այն տեղը եւ վերջնոյս անբաւականութեան պարագային՝ քովի հրապարակը կը տեղաւորուէր: Ինչպէս մեր ձառնցը, նոյնպէս Ուխտաւորութիւն՝ մատուցանուող կուտան Գողգոթայի հետը շինուած եկեղեցիին: Այս մատուցողուն էր երկու գողգոթաներ, որ թոյլ կուտային ժողովուրդին աւարողութեան ժամանակ անարգել կատարելու իր երթեկը. տեղի անձկութեան պատճառաւ հաւատացեալները կը խնայուէին հարաւս կողմէն մատարան կից կողմնակի սրահներուն մէջ. մինչ կշիւրը կրնար մնալ մատարան մէջ: Մատարան մասնակի երկու արարողութիւններն էին Աւագ հինգշարթի երեկոյեան պատարագը եւ Աւագ ուրբաթ տառաօտեան խաչի երկրպագութիւնը: Խաչէն զատ հաւատացեալներու յարգանքին համար ի տես կը զրուէին խաչի արձանադրութեան տախտակը, Իսրայէլի թագաւորաց օժման եղջիւրը եւ Սողոմոնի կնիքը, ինչպէս կը կարգանք Էփէրայի Օրագրութեան մէջ:

Սակայն Եւսեբիոս հարաւս անունը կը զօրձածէ Քրիստոսի գերեզմանին վրայ կառուցուած բուն իսկ Ս. Յարութեան համար, յենով ա՛յն պատճառին թէ գերեզմանի մը վրայ հիմնուած նախնական շէնքը պէտք է կոչուի մատուցող կամ վկայարան: Բայց այս մասին Եւսեբիոսի հաւուածը շատ վճիռ է. միւնոյնը կը հասկըցնեն Աթանաս եւ Հերոնիմոս, ինչպէս նաեւ Կիրեղ Երուսաղէմացին՝ յենով Սողոմոնայի մարգարէութեան վրայ (Գ. 8): Բայց Էփէրայի հետ կը միանայ Սողոմոնոս եւ կը յարէ թէ ամեն մատուցողն է այն տաճարը, որ շինուած է Երուսաղէմի մէջ Գողգոթայի վրայ:

Չորրորդ զարու փոխճանին սակայն, ամէն ինչ յստակ է: Կորուստին երկու տաճարները, «Ս. Եկեղեցին», որ Գողգոթայի վրայ շինուած է եւ զոր կը կոչեն «մատուցող», եւ «այն Ս. Եկեղեցին» որ է Անաստասիոս, այսինքն «այն տեղը որ մեր Տէրը իր չարչարանքներէն յետոյ յարեալ է մեռելոց». ասանք այն երկու եկեղեցիներն են որ միւնոյն օրը սրբազործուած են, ըստ ուղեղի ուխտաւորութիւն:

Գողգոթայի բլուրը իբրեւ հեղեցի չէր նկատուած. վասն զի ան գրաւած էր մեծ անդամատակին մէկ անկիւնը, գուցէ Ներքող կոտանցիյիսնոսի անունը դրուածքին մէջ երևանայ յիշատակարաններու երկուութիւն մը, անոր համար որ Եւսեբիոս կը խօսի Փրիչլին մատրան նուիրուած աղօթքի «աղօթքի տան», այսինքն «անկորնչելի յիշատակարանով մը զեղուն գերեզմանին», և Փրիչլին Նշամին նուիրուած տաճարին, նոյն խոյ մահուան վրայ Փրիչլին տարած յաղրանշամի (trophée) մասին: Ընդհանուր գրուածքին մէջ Նշամ եւ Փրիչլիսի յաղրանշամ բառերը կը նշանակեն խաչը եւ հաւանաբար չարչարանաց ուրիշ գործիքները, ինչպէս բեռները, որ կը յիշատակուին Ամբրոսիոսի օրերէն: Ուրեմն ներքին է հզրակացնել թէ սկզբէն խիստ բնական բաժանում մը կատարուած էր կոտանցիյիսնոս շինուածքներուն մէջ, այնպէս որ կարելի կ'ըլլար զատ զատ հաստատութիւններ նկատել Փրիստոսի Յաւրութեան և Անոր Չարչարանաց սրբապաշտերը: Չորրորդ գարու վախճանին՝ Մատթեոսով կը հասկցուէր չարչարանաց և մորտիրոսութեան նշանակութիւնը. վասն զի այս անունը կը տրուէր Գողգոթայի եկեղեցիին, մինչ Ս. Գերեզմանին Բոլորալէնը (rotonde) կը պահէր միայն Anastasisի տիտղոսը: Ուստաւորութիւն իր Օրագրութեան մէջ մատրան յիշատակութեան առթիւ ըստ կամս, կ'աւելցնէ հետեւեալ բացատրութիւնը, որ շեշտեցաւ Վաթնիքի մասին: Զ. գարէն վերջ հիմնադրին այս յիշատակը այնպէս մը կ'ամրանայ որ մատուռն տիտղոսը կ'անյայտանայ Մայր Էկեղեցի Վաթնիքի մէջ, Ս. Վաթնիքի մէջ անուններուն պատճառաւ: Ան կը կոչուի միեւնոյն ժամանակ Գեթ Խաչէ Էկեղեցի: Ժամանակակից ուղեգիր ուստաւոր մը կը գրէ. «Դուք կը մտնէք այն եկեղեցին, ուր գտնուեցան երեք խաչերը որ հոն թաղուած էին»:

Հեղինակներ և ուղեգիրներ կ'ըսեն թէ մատրան մէջ զետեղուած էին խաչը, ինչպէս նաեւ Չարչարանաց միւս գործիքները՝ որ Ե. և Զ. գարերուն աւելցան միակ նուիրակոն մատուռքին քով: Հաւանական չի թուիր որ ճշմարիտ խաչին մատուռքը Էւսեբիոսէի գահլիսին (exèdre) մէջ սովորական եղանակաւ մը պահուած ըլլայ: Այս

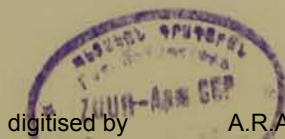
եկեղեցիին մէջ Աւագ ուրբաթ օրը կատարուած խաչի երկրպագութեան առթիւ կը բերուէր մասնատուութիւն (reliquaire), ուր կը գտնուէր կենաց վայցը: Ուրեմն ան ուրիշ տեղ մը կը պահուէր, ինչպէս նաեւ խաչին արձանագրութեան տախտակը: Իսկապէս ան կը պահուէր կոտանցիյիսնոս Մայր եկեղեցիին, այսինքն մատրան անդամատակին աւանդատան մէջ: Հին յիշատակարան մը (Brévarius) կ'ըսէ թէ «այս եկեղեցիին դրան ձախ կողմը կը գտնուէր այն աւանդատունը, ուր պահուած էր մեր Փրիչլին խաչը»: Կ'երևի թէ աւանդատունը մօտ էր մատրան գահլիսին: Սողոմոնի կնիքը, Դուրի օծման եղջիւրը, սկուտիլը, որուն վրայ գրուեցաւ Յովհաննէս Մըկարիլի գլուխը՝ կը տեսնուէին Գողգոթայի մէջ, հաւանաբար խաչին ետեւ (post crucem): Բայց մատրան մի ուրիշ աւանդատան մէջ էր որ ուստաւորները կը յորդէին եղեգը, սպունդը, եղնգնաքար բաժակը, զոր Յիսուս գործածեց վերջին ընթերցաց ժամանակ, եւ շատ մը ուրիշ մատուռներ: Ի միւսթարութիւն ուստաւորաց կը խմցնէին պահուած սպունդէն քամուած ջուրը: Ս. Գերեզմանին երկրորդ ժամանակաշրջանին ճշգրիտ տեղեկութիւնները կը թոյլատրեն մեզ այս աւանդատունը գնել նոյն Բասիլիքայի վերնայարկը: Մատրան մինչև հարաւային արեւելեան անկիւնը նուիրուած էր Յիսուս Քրիստոսի մատուռներուն. հիւսիսային արեւելքը ընծայուած էր Ս. Կուսին: Հոն կը պահուէին իրեն վերաբերեալ գօտին եւ վարսակալը: Վերնայարկին մէջ Չորչարանաց գործիքները աւանդատան մէջ կատարուած ժամանակ Ս. Աստուածածնի մեծ նկարը կը ցուցադրուէր հոն այնպիսի կերպով մը որ արեւելան անդամատակը մանող հաւատացիները կարենային վարէն տեսնելու գոյն: Մարիամ Եղիպտացիին պատմութեան մէջ այս նկարը ստացած է տիեզերական համբաւ մը: Յայտնի է այն գերը, զոր ան կատարեց մեղաւորութիւն զղջումին մէջ:

Այս յօդուածին խմբագրութեան առթիւ առաւելագէտ օգտուած ենք հետեւեալներէն.

1.— JÉRUSALEM NOUELE, par les P. P. Hugues Vincent et F. M. Abel. T. Second.

2.— THE PILGRIMAGE OF ETHERIA.

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒԵՈՒՆԻ

ԿՐԼԻԿՐՈՅ ԿԱՐՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԲ.

ԱԶԱՐԻԱ ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ

1581 Փետր. 5 Դշ. — № 1601 ՅԵԽ. 2.

Գ.

Մէքրտինցի Դաւիթի ատեն (1583—1613) Ս. Յա-
կոբ ծանր պարտքերու տակ ճնշուած էր նորէն:
Վանքին նուիրական բոլոր անօթներն ու սպաս-
ները, գղեսաններն ու արժէքաւոր առարկանե-
րը գրաւ դրուած էին արար պարտապահանջնե-
րու քով, և Դարանաղցին, որ Դաւիթի ատեն Նե-
րուսաղէմ եկած է, կ'ըսէ թէ խաշ մը անգամ
էջը մնացած Ս. Յակոբի մէջը^(*):

Ազարիա՝ Ս. Յակոբը փրկելու համար այս
պարտապանի անարգ վիճակէն, Ամիթ գնաց, ու-
րուն առաջնորդն էր Ուռֆացի Սրապիոն Եպոս,
յետոյ Դրիգոր ԺԳ. Կթղկան Էջմիածնի, ուր հը-
րաւիրեցին նաև Պետրոս Կարկառեցին, որոնց
երկուքն ալ, իրենց գիտութեամբ և արժանի-
քով, ջանք պէս կը փայլէին Միջագետքի մէջ, և
խորհրդակցութիւններ կատարեցին Ս. Յակոբի
պարտքերուն վճարման ճար մը գտնելու համար,
և որոշեցին ազգային հանգանակութիւն մը կա-
տարել ուղղակի իրենց հակոյութեանը ներքեւ,
և զիւրութեան համար երեք չրջանակներու բաժ-
նեցին հանգանակութեան վայրերը^(**): Առաջինը՝
Ամիթ, Միջագետք և Քիւրթիստան՝ Սրապիոնի
երկրորդը՝ Սեբաստիոյ գաւառը, Եւգոկիա, Դա-

դափա և Հալէպ՝ Ազարիա կիզի. բոս Դարանաղ-
ցոյ, բայց ուրիշ յիշատակարանի մը համեմատ
Ազարիա դացած է մինչև Բաղէշ, ըսել է մինչև
Հայաստանի հարաւային կողմերը. երրորդը՝ Կար-
նոյ գաւառը, մօտահաս երկիրներով՝ Կարկառե-
ցին, ըսել է Հայաստանի արեւելեան հիւսիսային
կողմերը, և Դարանաղցին կ'ըսէ որ երբ Կարկա-
ռեցին «մեր աշխարհն» (երզնկա, Բաբերդ) եկաւ,
մենք այ մեր վարժապետին հետ (Սրապիոն Բա-
բերդցի) օգնեցինք իրեն մեր կարողութեան չա-
փով:

Ժամանակին այս երեք նշանաւոր մտաւորա-
կանները, անձամբ և իրենց աշակերտներուն ու
ժամդակութեամբ «ժողովեցին բազում և անհա-
մար գանձս ոսկոյ և արծաթայն»:

Դարանաղցին այնպէս մը կը պատմագրէ
հանգանակութեան պարտքերը որ իբրեւ թէ
միայն Ուռհայեցին և Կարկառեցին անձամբ չըր-
ջած ըլլան իրենց չրջանակներուն մէջ և ջուղա-
յեցին Ամիթէն վերադարձած ըլլալ Հալէպ և
հանգանակութիւնը կատարել տուած՝ իր աշա-
կերտներուն ձեռքով:

Բայց Ազարիայի աշակերտներէն Յովհաննէս
Անիէպցին հետաքրքրական մանրամասնութիւն
ներ արձանագրած է յիշատակարանի մը մէջ
(Թիւ 133 2եւ. 2 մասով վանքին), որով կ'իմա-
նանք թէ Ազարիա երեք տարի իր Աթոռէն հո-
մաց, Արեւելքի մէջ հանդանակութիւն ընելու
համար «վասն սուրբ Երուսաղեմայ պարտուցն»,
և, բոս վկայութեան Աշպահ Եփրեմ Կթղի, ու-
ղեկցութեամբ Աշպահ մտաւ Միւնասի^(*): Իսկ Ս.
Յակոբի Մատենադարանին Թիւ 338 2եւագրին

(*) «Եւ այս Դաւիթ անճոն էւ անվնար պարտա-
կան էւ աւարեթ գՍուր Յակոբ և գՍուր Յաւրսիւնն,
գամենայն սրբուքիւնն, զանկէղն էւ զարձարեղէն,
զխաշ էւ զոսկեսուի Աւեստաբնն էւ զուրջառնն՝ զը-
րաւ էին եղեալ յարազ Տանկայն: Յորժամ մեք այլ
կացաւ Դաւիթ ժամանակն, մէկ խաշ չկայր էւ ոչինչ
սրբուքիւն կամ սպառ զարդուց. երկացուցէր էր գա-
մենայն» (Դրեղցի. Ժմկկր. էջ 320):

(**) Ուրիշ աղբիւրի մը համեմատ Դրիգոր Կեսա-
րացին ալ «զմաց ի Բիւզանդիա վասն Երուսաղեմայ
պարտուցն ի ժամանակս Տէր Ազարիա Կարողկոսին»
(Թիւ 1801 2եւ. Ս. Յակոբայ Մասենադարանին, ինչ-
պէս նաեւ Թիւ 133 2եւ. Ազգ. Մասենադարանին Ղա-
լաթիոյ): Աս երկու 2եւագիրներուն մէջ ամբողջ է այն
Յիւստակարանը, զոր գրած է Յակոբ Երեզ, իր հօրեղ-
բոր Դրիգոր Կեսարացիի մասին: Այլ Յիւստակարանին
պակասաւոր մէկ օրինակը հեռաւարտն էմ եւ Կոլոս-
սիո մէջ (էջ 78-80) բոս Թիւ 108 2եւագրին Ղալաթիոյ
Ազգ. Մասենադարանին, Եւ որու ամբողջին յետոյ հան-
դիպեցալ վերոյիշեալ 2եւագիրներու մէջ: Դրիգոր Կե-
սարացիին Երուսաղեմի պարտուց համար Բիւզանդիոն
էրպոյն յիւսակոսիւրիւնը կը գտնուի Յակոբ Երեզի Յի-
ւստակարանին վերջին մասին մէջ: Դարանաղցին, որ
ցաւելու պատճառներ ունեցաւ Կեսարացիէն, հաւանա-
բար զանց ըրած ըլլալ գրէ իր պատմութեան մէջ ամբ
զաւակցութիւնը Երուսաղեմի պարտուց բարձման աւ-
խասութիւններուն:

(*) Անթեպիլին խօսեմք. — «Եւ էր ի սոյն ժամա-
նակս (Սարուրնի յարձակման տարին Սիւսի վրայ) յա-
ջորդ և կարողիկս հայապետական Արտոյն Սրտայ
ամենազովելի և շեղապսմ լիառօժ զարգաբեալ ի
յԱսուծոյ Տէր Ազարիա, որ վասն սուրբ Երուսաղե-
մայ պարտուցն երեք ամ հետաքեալ յԱրտոյն ընդ արե-
ւելս, Եւ էր Ս. Այն ի Ասանայ: Զկնի էրից ամաց եղեւ
գալուտս նոսա ի Հալապ»:

Եւ Աշպահեան Եփրեմ կրդս. առնելով Անթեպ-
ցիէն կ'ասանաւորէ.

— «Միմաս ամուսնն այն բաշարան,

.....

Ընդ արեւելս երեք ամ
Սորս եղեալ տարադական,
Հայրապետի մեր հայկական
Նասոդի յարոյ զիսպետական,
Ազարիայն այն սրբազան
Հանդիսանայ յարոյ յայնժամ.
Վասն պարտուցն յոգնազան
Սուր Արտոյն սիւրիական,
Դիմեաց յաշտար տարադական
Աշպահիւ մեր բաշարան,
Ի Բերիա տուեալ վախճան
Յիւրն արաւ չեղեալ ժաման.
Տեսոն Յոնաննու մտեալ փոխան,
Այն որ բանիս է վկայարան»
(Սխտան, էջ 221):

յիշատակարանը կ'ըսէ թէ Աղարիա Բաղէշ եկաւ 1600ին ողորմութիւն հաւաքելու և Երուսաղէմը աղատելու համար այլազգիներու ձեռքէն(*)։

Յովաննէս Անթէպցին շարունակելով իր պատմութիւնը հանդանակութեան մասին, կ'ըսէ, եւ ալ Սերաստիոյ մէջ զբաւ ժողովցի և 500 կարմիր սկիւ բերի Հալէպ։ Եւ ինչպէս կ'երեւի Անթէպցիի բաժնեւէրէն, Դաւիթ Մէրտինցին Հալէպ էր այդ միջոցին, Աղարիայի մօտ, անշուշտ կանչուած Ս. Յակոբի պարտուց վճարման մասին կարգադրութիւններ ընելու նպատակով։ Աղարիա 24,000 մարտիկ կը յանձնէ Անթէպցիին, որ Դաւիթի և ուրիշ հաւատարիմ հարաւորաստ անձներու հետ Երուսաղէմ կուգայ, և ըստ Դաւթի ազգայնի յիմով, որու փաշայէնն ատրիկան մըն ալ կ'առնեն իրենց հետ, որպէս զի «ոչ ոք ուժ չառնէ նոցա»։ Պարտասէր շէյխերը կը հանձնեն, զգոմանս աղաչելով և դոմանս տեղացի (—Երուսաղէմ) փաշայովն երկեցուցեալ, ոմանց պահանջը ամրորովին կը վճարեն, ոմանց պահանջքին կէսը, որոնց գումարը կը յանգի 16,000 մանուկի, և Ս. Յակոբի բոլոր սպաններն ու զարդերը կ'ազատեն զրաւ և ուրախութեամբ Զատիկն ալ տօնելով Երուսաղէմի մէջ, կը վերստ դառնան Հալէպ։

Դարանաղցին ուրիշ մանրամասնութիւն մըն ալ ունի, որուն համեմատ Անթէպցին Ս. Յակոբի պարտքերը վճարելէ ետքը, վանքն ալ կը մաքրագործէ՝ տուններէն կամ սենեակներէն արտաքսելով Մէրտինցի աշխարհականները, որոնք շատ ատեններէ խիբ «յորդաւոց յորդիս» տիրա-

(*) Յիշատակարան Թիւ 338 Ձեռագրին (Հմուտ. Մեկն. Գործոց՝ Դէորդայ Լամբրոնացոյն)։ —«Փառք ամենասուրբ երրորդութեան Հօր եւ Որդոյ եւ Հօգւոյն Սրբոյ, որ Խաղաղութիւն անարժան գրչիս Մարգարէս ի յանկ եւ ի յաւարտ հասանկ այսմ տառիս, ի թիմս. Հայոց. Ռեթ. (= 1600) ի բաղարս Բաղէշ։

Արդ զրեցաւ սա ի դառն եւ ի չար ժամանակիս, զոր անօրէնքն յամէն դիմաց նեղել գրիտակեայս ի անրկապանեղութիւն, որ ի բազում ցարկապահանջութենէն Սկիւթացոց զոր պահանջէին, բազում պարսա անկեալ էր ի վերայ Երուսաղէմայ, եւ Երուսաղէմ կայր ի գերութիւն նոցա։

Զոր տեսեալ եւ լուեալ Սուրբ Վարդապետն Աղարիայ. որ էր յայնմ ժամանակի հայրապետ Սրայ եւ փղցկայր ի սրտի իւրում. եւ ոչ գիտէր թէ զի՞նչ արասցէ. եւ ի տրւելութենէ Հոգւոյն Սրբոյ ետրվեզմաւ եկանել յիկրիքն Հայոց տառնով ողորմութիւն ըստ Պօղոսի. տանն եւ ազատել զերուսաղէմ ի յայտ ազգաց եւ եկեալ հնաս քաղաքութեամբ ի բաղարս Բաղէշ, եւ տեսեալ զայս ամային. տառս, զոր էր ժողովեալ սր. աւետարանիչն Դուկաս ի Պօղոսէ, եւ մկնկալ Սուրբն Յովնան Ոսկերեքան եւ Սուրբ Հայրն Եփրեմ. եւ ցանկացող եղիւ ամա՛ւ եւ Խոտափաղ սրտիւ զոր յիշատակ հոգւոյ իւրոյ եւ ծնօղաց իւրոց, ձօրն Պաղատին եւ մօրն Ողլամփաւիցն, եւ եղբօրն Աղաւաղին, հանգուցեալ եղբօրն Փաշային եւ Ալիսանին, եւ եղբարորդոյն Կազարին, Փաշային, Միլիթիլին, Պատիւհասուն, եւ այլոցն։ Որ հնադիպիք ամայ յիշեցէր եւ ամ. ողորմի ասացէր եւ դուր յիշեալ լիջիք ի քան. Այ. մերոյ։

ցած էին այդ սենեակներուն և «բազում անօրէնութիւններն» զրած էին վանքին և պատճառեցան էին ատոր պարտքերուն։

Ըստ Դարանաղցի, Անթէպցին մանրամասն հաշուեցոյցը կը պատրաստէ վճարուած պարտքերուն և եղած ծախքերուն, նշանակելով ձմեռն ի մէկ լուծամփոփոցն։ Նոյն տոնն սխալ կամ խնդավիւր տեղեկութիւն մըն ալ կու տայ, ըսելով որ Աղարիա միայն կազար զըշ. յանձնեց Անթէպցիին՝ Երուսաղէմ տանելու համար, մինչ նոյնինքն Անթէպցին կ'ըսէ թէ մեզի տրուած գումարէն 16,000 մարջի պարտք վճարեցինք և 8000 ալ Խոտարինը Հալէպ և յանձնեցինք Աղարիային, ըսել է իրենց յանձնուած է 24,000 մանուկ։ Անթէպցին 16,000ը կ'որակէ «մաշխիւթով, որ է զուռուշ», իսկ 8000ը՝ «սակիւթով. իր Սերաստիայէն բերած 500ին համար ալ ըսաւ վերեւ «կարմիր սակի»։

Աղարիա, ընենելով Երուսաղէմի պարտքին հաշիւները, զարմացիւ և պտուցեւ թէ «ո՛րպէս լիալ է այսքան պարտք»։

Դարանաղցին դիտել կուտայ թէ Զուղայեցիին վախճանութեն (1601) ետքը՝ հանգանակութենէն անոր քով մնացած զրամբ «անյայտ» ըլլին, և ոչ ոք չգիտցաւ թէ ի՞նչ եղաւ այդ գումարը։ Տաշիկներու վախէն ծայն ալ չկրցան հանել, և թերեւ, կը յարէ, որ մը ինքնին կը յայտնուէ։

Դարանաղցին այս դիտողութիւնը կ'ընէ, ցոյց տալու համար թէ քիչ ետքը Ս. Յակոբ զարմեալ սկսաւ ձնշուիլ Երուսաղէմի Պարոնին, Դատաւորին և Շէյխերուն բռնութեան տակ, և Մէրտինցի Դաւիթ, զահանջելու համար անոնց զօջաքաղութիւնը, նոր նոր պարտքեր ըրաւ, և ամենք որ, կ'ըսէ, երկու Զատիկ անցուցինք Երուսաղէմ, և 1606ին ալ հոն էինք, ականատես եղանք վանքի տառապանքներուն, որուն ուխտաւորական հառցիւնները կարուած էին, ձէլալիներուն ասպատակութեան պատճառով, որոնց առջեւ բոլոր երկիրը աւերակ դարձած էր. որովհետեւ անոնք անցան կարիւնէն վեր մինչև կարս, երևան, և կարիւնէն վեր մինչև կաֆա, Ստամպուլ, Ռումէլի, շատերն ալ գացին Պուլատն, Լեհ, Չեհ։ Այս աւազակներու եւ սպանիլներու վախէն ոչ ոք զուր կ'ըլլէր իր տեղէն. հետեալոր, ըսել կ'ուզէ, «ողորմութիւն» ժողովելու նըպատակով Երուսաղէմէն համբայ ելլող մը՝ չէ՛ր կրնար Հալէպէն անդին անցնել։ Ս. Յակոբին զանձանակները լիբրցուած էին ամէն տեղ, և եւ յաւատարմութիւնը, որ յառաջ Զուրի պէս կը հօսէր կուգար Երուսաղէմ, հիմայ կտրուած էր բոլորովին, և փոխանակ Երուսաղէմ գալու, ժողովուրդը իրենց մօտիկ ուխտատեղիները կ'երթային։

Դեռ աւելին կայ։ Անթէպցին կը պատմէ որ երբ Աղարիա կիթ. հանգանակութեան պատճառով բացակայ էր իր արժողէն, 1600ին, Առաջաւորաց պահուց ՇԲ. օրը, Ս. Սարգիս տօնին, Սարգիսի կուռած ձորապետը, անշուշտ ձէլալիներէն, Սիւ եկաւ, զսպելու համար Սողմաներու ասպատակութիւնը, որոնց զուրի կեցած էր Մահդիօղլուն, որոնք կ'ուզէին տիրապետել Սի-

սի վրայ: Սաթուրճին եկած էր Անթէպէն ուղ-
ղակի Սաւորոյ վրայ, սպաննած էր տեղւոյն
«պարոն»ը, այնպէս որ երբ Սիս հասաւ ան՝ ա-
յլ տառապանքներ չփախան, անոնց հետեցան Սիսի
խաւով քնակիչներն ալ, թողլով իրենց ինչքերն
ու ստացուածները: Հայեր թէեւ չփախան և
անձի կորուստ չունեցան, բայց անոնք ալ կո-
ղտուեցան, նոյն իսկ Սուրբ Հռուսաւորչի գան-
ձին թանկագին անօթները և զարդեղէնները,
որոնք թաքստեան պահարաններու մէջ էին, ե-
րևան հանուեցան այդ չարագէմ գաղանկերու
կողմէն և կողոպտուեցան: Միայն Սուրբ Ազգեր,
Աջպահ Մինաս և իր եղբորորդին Տէր Ղազար
Քահանայ, մեծ ճարպկութեամբ փախցուցին և
տարին Ատանա:

Ասիկա աղօտ մէկ պատկերն է ժՁոյ դարու
քաղաքական կացութեան Անատոլիոյ կամ Փո-
քրը Ասիոյ մէջ, ժամանակակից ու ականատես
Անթէպիին գրչէն, որ դեռ իր կաթողիկոսութեան
ընթացքին՝ Սիսի վրայ Դաւիթ յարձակումին
սպառնութիւնն ալ պիտի ընէ մեղի:

Այսպիսի դժնդակ պայմաններու մէջ է որ
Ազարիա Կաթողիկոս, կրցաւ ազատել Ս. Յակո-
բը իր ծանր պարտքերէն:

Հի'ն է երուսաղէմի պարտքերուն պատմու-
թիւնը, առաջին պատմական յիշատակութեան
կը հանդիպինք ժողով դարուն, երբ դեռ չէր վե-
րահաստատուած էփմիամին Աթոռը, մենք տե-
սանք արդէն որ Մուսաբէկեան, եղովակցին,
Թլիւրանցին, ասորք յիշատակուածներն են,
իւրաքանչիւրը իր ժամանակին, աշխատեցան Ս.
Յակոբի պարտքերը վճարելու, սրբազան գրաւ-
ները ազատելու և անոր պէտքերը հոգալու հա-
մար:

Ս. Յակոբը, ժողովրդական բացատրութեամբ,
«կիման կոփն» էր երուսաղէմի պաշտօնական ան-
ձերուն, մոլեռանդ շէյխերուն և բոլոր բռնաւոր-
ներուն, որոնք մակարոյձներու պէս փակչած
Ս. Յակոբի կշտին, կ'սպառէին անոր կենսական
հոյզը հազար տեսակ պատրուակներով, որոնց
գլխաւորն էր Հայոց միջնեկեղեցական իրաւունք-
ներուն պաշտպանութիւնը: Բայց պէտք է գի-
տել որ այս մակարոյձներ միևնոյն կերպով փակ-
չած էին Հայոց մրցորդ յարանուանութեանց ալ,
և այսպէս ամէն կողմէ կը ձգէին: Այս է լուսա-
բանութիւնը այն երեւոյթին, զոր մատնանիչ
կ'ընէ Դարաւանդցին թէ Մէքսիկայի Դաւիթ զարձ-
եալ պարտքեր ըրաւ, որովհետեւ Ս. Յակոբ նորէն
կը ճգմուէր ծանր պարտքերու տակ 1606ին, Ան-
թէպիլին ըրած մաքրագործութիւնէն հազիւ հինգ
տարի ետքը: Ասիկա ցոյց կուտայ թէ հարստա-
հարիչներ անգամ մը կշտանալէ ետքը թոյլ կու-
տան մը Ս. Յակոբ քիչ մը շունչ առնէ, սակ
քանի որ տարի, և զարձեալ կ'անօթենան և նո-
րէն կ'սկսին ուղիւ, նեղիւ, և Ս. Յակոբին վա-
րիչները կ'ստիպուին նոր նոր պարտքերու տակ
մտնել անօթի գաղանկները կշտացնելու համար,
«Յոռի չըջան» մը, որուն մէջ զարեւոյթ խորքաւ-
ուած է Ս. Յակոբ:

Բ. Ե.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐՈՒՆ

ԿԱՐՏԵՅԵԱԼ, ԵՐԲԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

Բ.

Կարեւոր մէկ մասը այն երբայական
բառերուն՝ զորս ուղղակի Եօթնասնիցէն
փոխադրած են մեր թարգմանիչները նոյ-
նութեամբ՝ յարգելի Ուսուցչապետը մէջ
երած է արդէն, ինչպէս ըսինք: Այդ բա-
ռերէն հազիւ մէկ քանիները պատահական
կիրարկումներ ունեցած են մեր մատենա-
գրութեան մէջ՝ իրեւ հասկցուած բառեր,
թէեւ յատուկ անուններու հոլովումը տըր-
ուած ըլլայ անոնց առաջին օրէն իսկ, զոր
օր. սարեկայ, դարիրայ, նետարաւ, արդորայ,
գեղգորայ, ևայլն ձևերով. իսկ միւսները
դատապարտուած են իրենց տեղերը մընա-
լու՝ իրեւ օտարտի ու խուժուժ ձայնի:

Մեր ընթերցողներուն համար աւելորդ
չհամարելով ներկայացնել Ուսուցչապետին
նկատի առած բառերը, կը դնենք զա-
նոնք այլուրեւեան կարգի մը վրայ, և նը-
շանակելով հանդերձ անոնցմէ իւրաքան-
չիւրին տեղն և իմաստը՝ իրենց յունապա-
նարայեցերէնովը միասին, ինչ ինչ գիտ-
ութիւններ ալ կը կցենք մեր կողմէ:

Ահա այդ բառերը.

Ախսսարա, Դեռի Դաւալ (Ա. Թագ. Ի 20),
ἀχισσαρά.

Ասիյ(*), Բալ (Յոր ԼԹ 13), ἀσιή— Միւ-
նոյն բառը թարգմանուած է նաեւ աւ-
սիւն (Երեմ. Ը 7), բայց կեղակարծ կ'ե-
րեւի այդ գրչութիւնը:

Աւարա(**), արարոյթ, Բալ, Բալե (Դ.
Թագ. Ի 4, 5. Երեմ. ԼԹ 5), ἀρά, ἀρά-
— Այլուր արարոյթը կ'ըսուէ
Ռարովթ՝ իրեւ յատուկ անուն (Թիւք
ԻԶ 3, 63. ԼՍ 12. Երկր. Օր. ԼԴ 1.
Յիսուս ԺԳ 14 ևայլն, Բաւաճ.

(*) Հին Բաղդադի կը գրէ. «Ակիւզա» բաղ-
թարգմանեաց, իսկ տմանք ասին ջոհակ գող
գոս »:

(**) Մեր Աստուածաշունչին մէջ արարացի(Դ)
ալ թարգմանուած է այն բառը (Երկր. Օր. Ա
7. Բ 8). Հմտ. «ձոփն Արարացեաց» (Յիսուս Գ 16,
ևայլն):

Բոսոր(*), Էրեբունի (Ես. ԿԳ 1), Շոթոր
Կայստուն(**), Էրեբունի (Յեսու Բ 18, 19, 26),
չափս.

Գնի, Յուր (Եղեկ. ԼԹ 11, 15. Երեմ. ԽԹ 2),
չափ.— Յեսու ԺԲ 16 համարին մէջ նոյն
բառը իբրեւ յատուկ անուն թարգ-
մանուած է «Ի Կայի Ենովմայ», փոխա-
նակ ըսելու «Ի ձորն Ենովմայ» և Բ
Մնաց. ԻԲ 3 համարին չափ Եսթոնի ալ
եղած է մեր Աստուածաշունչին մէջ
«յեղիլին Բենովմայ», հաւանաբար չափ
ևս յունարէն չափ (Երկիր) բառերուն
չփոթմամբը:

Դարիւր, Էրեբունի Երեմիայ (Գ Թագ. Զ 5, 16,
19, 31 և այլն. Է 49. Բ 6, 8. Բ Մնաց.
Գ 16. Դ 20. Ե 2, 7), ծածիք.

Երեմի, Երեմի (Գ Թագ. Զ 8 «Ի տե-
ղի մի յիմոնի»), ձիւն.

Եմակ, Յուր, Էրեբունի (Յեսու Է 25 և 26 «Եմակ
Ա. քովրի») Երեմի: — Իսկ 24 համա-
րին մէջ թարգմանուած է «Ի ձորն Ա-
քովրայ», վասնզի յոյնն ունի «Երեմի»
Աչաք.

Եմակիւն(**), Էրեբունի (Գ Թագ. ԺԵ 22)
ձիւն.

Եփուդ, Էրեբունի (Դատ. Բ 27. ԺԷ 5. ԺԲ 14,
17, 18, 20. Ա. Թագ. Բ 12, 28. ԺԴ
3. ԻԲ 18. ԻԳ 6, 9. Լ 7), զբոս.

Թարգման, Էրեբունի (Երեմիայ Գ 4), ձիւն.
Թերափ, Երեմի, Էրեբունի, Էրեբունի (Դատ. ԺԷ 5. ԺԲ 14, 17, 18, 20.
Ա. Թագ. ԺԵ 23. Դ Թագ. ԻԳ 24)
Երեմի, Երեմի.— Միայն Բ Մնաց. ԼԵ 19
համարին մէջ «Երեմի» է թարգմա-
նուած Երեմի:

Մաղարի, Էրեբունի (Արեւելի = Գիւլիւրի).
(Յուր ԼԲ 32), ձիւն.— նոյնը թարգ-
մանուած է Էրեբունի (Գ Թագ. ԻԳ 5):

Յորեղեմ (գործ. յորեղեմ), յիւնիւրի
Էրեբունի (Յեսու Զ 2, 4, 5) ձիւն.
— Դեպքացոյ զիւրքին ԻԵ զիսուն 28

(*) Քաղաքի անունը ըլլալով՝ յետոյ իբրեւ
որդան կարմիր նշանակութեամբ գործածուած է
մեր մէջ. (ՏԵՄ ԶԲ):

(**) «Կայի» քաղաքի անունէն ձեռքած—
նոյն բառը Յուրի մէջ թարգմանուած է ճիշակ
(Թ 7):

(***) Տարբեր է «Եմակիւն» իբրեւ սերունդ
Եմակի (հակայ) նշանակութեամբ (Երեմ. Օր. Բ
11, 21; և այլն. Յեսու ԺԵ 21, 22, ԺԴ 12, 15),
Յեսու:

համարէն յիւրի տասն անգամ, և
ԻԷ զիսուն մէջ՝ վեց անգամ նոյն բա-
ռը յունարէն թարգմանուած ըլլալով՝
այն է «պատ», մեր թարգմանիչներն
ալ բողոքիլն թարգմանած են զայն.
Ռասիւն, Էրեբունի (Գ Թագ. ԺԵ 19), ձիւն.
Սաղայի, Էրեբունի (Եղեկ. Ժ 5) ձիւն.
Սաղայի, Էրեբունի (Գ Թագ. ԻԳ 4) ձիւն.
Սորի, Էրեբունի (Ես. Ե 2), ձիւն.
Սորի, Էրեբունի (Երեմ. ԻԹ 17) ձիւն.—
Երեմիայի ձիւնի այս բառը, որ
Թերափի մէջ թարգմանութեան ներ-
մուծուած է Երեմի մեր Աստուածա-
շունչին մէջ:

Փարապետ, Էրեբունի (Դատ. Ե 7), ձիւն.—
հաւանաբար ուրիշ աղբիւրէ մուտ գը-
տած է մեր Աստուածաշունչին մէջ,
վասնզի Երեմիայի մէջ ունի յունա-
րէն բառը «παρά» (հարա):

Փերիլի կիւնի (․․․) Ա. Թագ. ԻԵ 2 (ձիւն)
ձիւն.— Համա. առաջինը (Դատ. Բ
13), և Երեմիայի վերն յիւնուած «Երեմի-
ն» բառին հետ:

Աչքի առջև ունենալով այս բոլոր բա-
ռերը, որոնց վրայ կրնան տակաւին ու-
րիշներ ալ աւելցուիլ, զիտեղ կուտանք որ՝
Եթէ Հին Կտակարանը յունարէնի թարգ-
մանող աղբիւրներէ հրեաներն իսկ՝ այս
կամ այն պատճառներով՝ անկարող եղած են
ճշգրտու զանոնք համադրու հասկնալի բա-
ռերով, հարա չէր անշուշտ տակին սպասել
մեր թարգմանիչներէն, որոնց միակ նը-
պատակն էր առաջի հաւատարմութեամբ
թարգմանել այն բնագիրը՝ որ ըստ ինքեան
ներշնչուած ըլլալու հանգամանքը կը վայն-
էր բովանդակ քրիստոնէութեան մէջ, Եթէ
այն է սակայն իրականութիւնը, հարկ կը
մնայ արդեօք երազագիտի առաւելութեամբ
օժտել մեր թարգմանիչները: Մանաւանդ
որ ընդհանուր կեղեկիքին մէջ, մինչև Ե
զար, հազիւ երբեք զիսնական անձնաւո-
րութիւններ, Որիկնէն (Գ զար) և Յերե-
միայն (Գ զար), բացառապէս հետեւած ըլ-
լալով երբայցեքեքն ուսման՝ կրցած էին
տիրանալ լեզուին: Անգամ հրեայ ժողո-
վուրդին համար շատոնց ի վեր մոռցուած
ու մեռած այդ լեզուն՝ անձանթ էր բոլո-
րովին, Եթէ չենք սխալիր, ու գրեթէ Պա-
ղատիի ուսմանը միայն ունէին այդ
զիսնական բանալին: Դ-Ե զարեբու հրե-

չափաւոր յոյն եւ ասորի մեկնելէ Հայ-
րերն ալ (Կիւրեղ աղեքսանդրացի, Ոսկե-
բերան, Եփրեմ) անտեղեակ ըլլալով եր-
բայեցիքէնի՝ Մասորական բնագրին վերա-
յէն կանուխ կատարուած աւելի կամ նուազ
յաջող թարգմանութիւններէն կ'օգտուէին
ընդհանրապէս՝ Եօթանասնից բնագիրին
այս կամ այն մթութիւնները պարզելու
համար:

Ինչպէս քիչ առաջ շեշտեցինք, չուզե-
լով մեր ուշադրութենէն վրիպեցնել այն
մտմտաւոր երկոյրը՝ ըստ որում Եօթանաս-
նիցով մեզի հրամցուած երբայական քանի
մը բառեր իրենց հայերեւոյթ նշանակուած
կը դնենք մեր Աստուածաշունչին մէջ,
պիտի փորձենք նկատի առնել այդ կէտը
ու բացատրել զայն, որչափ կարելի է,
քանի մը օրինակներով:

Ե. Ե. Դ.

ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻԻ ՃԱՌԵՐՈՒՆ ՄԷԿ ՆՈՐ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

(Ճար. ՍԻՈՆ, Գ. Տարի Թիւ 2-3. 65 էջ)

Տպագիրը

Ձեռագիրը

- Էջ 195 տ. 36-37 այլ գիւթի և ութթոյ զօրութիւն
ոչ լինի. այլ եթէ տեսանեա ի
յանկարծ . . .
- » 197 » 9 չփմունք
» — » 29-34 Ի՞նչ փնտաւոր է շարաթն և չո-
րեքշարաթն: զի սոքա անուամբ
Քրիստոսի միայն են քրիստոնե-
կայք, և անուն ինչ նորոգել և
եղծանել ոչ կարէ առանց լուսոյ
և տօթոյ. և լոյսն և տօթն յա-
րեղակնէ է, և արեղակնն ոչ եթէ
յաւուրս չորեքշարաթին և ի շա-
րաթուն այլ ինչ ծագումն է . . .
- » — » 39 ով յիմարդ խորոզադիւթ
» 198 » 21 ցամաքեցուցանել և սնացուցանել
» — » 24 և ի դոցանէ թէ որ պակաս գը-
տանի
» 199 » 15 տեսանեմք զամենայն ինչ եղեալ
ի յաւուրս խորոցն
» — » 21-22 ի խամբայութենէ անձրեւաց լի-
նին, և ի տօթոյ արեղական, և
ոչ կուուելոյ օդոյ.
» — » 23 և ոչ եթէ ի տօթութիւն
» — » 30 զգիճութիւն հոգոյն
» 200 » 9 արդ համարեաց և լինիցի այդպէս.
» 201 » 33-34 Արդ տէր ոչ է այն պատրանացն
պարտապան
» — » 35-36 փոխանակ պատրանացն լինել հա-
յկապէս քիչ առաջ շեշտեցինք, չուզե-
լով մեր ուշադրութենէն վրիպեցնել այն
մտմտաւոր երկոյրը՝ ըստ որում Եօթանաս-
նիցով մեզի հրամցուած երբայական քանի
մը բառեր իրենց հայերեւոյթ նշանակուած
կը դնենք մեր Աստուածաշունչին մէջ,
պիտի փորձենք նկատի առնել այդ կէտը
ու բացատրել զայն, որչափ կարելի է,
քանի մը օրինակներով:
- այլ գիւթի և յութթոյ զօրութեամբ
ոչ ինչ լինի. այլ թէ տեսանիցես
յանկարծ . . .
չփոթմունք
Ի՞նչ փնտա է շարաթն և չորեքշար-
թին, զի սոքա անուանք միայն
են տուելան, և անուն ինչ նորո-
գել և եղծանել ոչ (չոք) կարէ ա-
ռանց լուսոյ և տաւթոյ և աւղոյ.
և լոյսն և տաւթն արեղական է, և
արեղականն ո՛չ թէ յաւուրս չորեք-
շարաթին և շարաթին այլ ինչ ծա-
գումն է . . .
ով յիմար խորոզ առ գիւթդ
ցամաքեցուցանել և սնուցանել
և ի դոցանէ թէ մի պակաս գտա-
նի
տեսանեմք զամենայն ինչ եղեալ յա-
ւուրս խորոցն.
ի խոնաւութենէ անձրեւոյ լինի և
ի տաւթոյ արեղական, և ի յաւ-
ղոց.
և ոչ տաւթութիւն
զգիճութիւն հոգոյն
արդ համարեաց թէ լինիցի այդպէս.
Արդ տէր ոչ է այնմ պարտապան
փոխանակ հաւատաւոյ նորա պատ-

- ւատալոյ նոցա սուրբ մարգարէիցն:
- » 202 » 4 և ի դիւանոցոյց զիտից սուտ նըշխարաց
- » — » 32-33 զի լաւ է . . . քանչեւ իս առնիցին
- » — » 35 ճշմարիտ ցոսմամբք
- » — » 37-38 Եցոյց առ Երեմիա մարգարէին, առ Մովսէսիւ Յանէս, առ Պետրոսիւ Սիմոն
- » 203 » 15-17 Զի ազօթք զհնոցն շիջուցին, զառիւծսն սանձեցին . . . զծովն հերձին և զժողովուրդն ապրեցուցին
- » — » 22 Յիշեա վասն զի փոքր կարծեցուցանելոց . . .
- » — » 24 վասն փոքր կարծելոյն Քամայ զամօթ հօրն յայտնեալ . . .
- » — » 26-27 վասն փոքր կարծելոյն Յսաւայ . . . ոչ եզրիւս .
- » — » 32 քսան և երեք հազար արանց
- » — » 37 ընդ թուով առնել
- » — » 39 վասն փոքր կարծելոյ Սափիրայ ստելոյն և Անանիայ . . .
- » 204 » 17 ոչ է հարկաւորել
- » — » 18 զգրեալս
- » — » 33 վասն պոռնկութեան որ անկան . . .
- » 205 » 4 չյաջողութիւնք անասնոց
- » — » 5 զրկանք է զոգոց
- » — » 10 և կոյ և ցելս և ազր մարդոյ առեալ բերեմք
- » — » 20 անհնարին է, ամբարշտութիւն է,
- » — » 24 անկատարումն էր
- » — » 32 խոտորի
- » — » { 39 . . . իթէ մարդ ընդ հրամանս վարի
- » 206 » { 1 և գործէ: Եթէ այդպէս է . . .
- » — » 7 իւրով կամաւ
- » — » 8-9 ապա թէ որ պիղծ այր սպանանիցէ, կամ նու սկեսուրս . . .
- » — » 15 այլ արարածս . . .
- » — » 20 զինչկամարար նմին,
- բանաց սուտ մարգարէիցն:
- և ի դիւանոցոյց զիտից սուտ նըշխարաց
- Չառէ այս Գրքը
- ճշմարիտ ցոսմամբք
- Եցոյց առ Երեմիա (լսանդէն Վերայ Գեւորդէն) «Սեղ[եկ]իւս, առ Մովսէսիւ Յանէս, առ Պետրոսիւ Սիմոն
- Մէր Չ. Նշանդէն իւրէ. «զժողովուրդն ապրեցուցին, զծովն հերձին» . Բայց յետոյ «նորոգեալ է իւրեւն» գրէ իւր ընթացքն է այս Գրքը հեղեղելով «զառիւծսն սանձեցին . . . զծովն հերձին և զժողովուրդն ապրեցուցին» — Գրեալս լսանդէն Երեմիայէն Գրքէն է իւր Գրքէն . «Եղբար, մի մեղադրեք. յեղբարցն մեկ մի ստանալիս ստիճակ եղա, զիս խաղաղաց (ցեղէն իւրեւն Բայց իւրեւն) խաղաղաց»:
- Յիշեա զի վասն փոքր կարծեցուցանելոյ . . .
- վասն փոքր կարծեցուցանելոյ Քամայ զամաւթն հաւր իւրոյ՝ յանցեալ(!) . . .
- Չառէ այս Գրքը
- քսան և չորք հազար արանց
- ընդ թիւով արկանել
- վասն փոքր կարծել ստելն՝ Սափիրա և Անանիայ . . .
- ոչ է հարկաւորեալ
- զրեալ
- վասն պոռնկութեան անկան . . .
- անյաջողութիւնք անասնոց
- զրկանք ի զոգոց
- և կոյ և ցելս և ազր մարդոյ քերէաք(?)
- անհնարին ամբարշտութիւն է.
- անկատար էր
- խոտորեցուցանէ
- Եթէ մարդ ընդ հրամանաւ վարի և կարծի՝ Եթէ այդ այդպէս է . . .
- Իւրաւք կամաւք
- ապա թէ որ զի զհայր սպանանիցէ, և հարան զսկեսուր . . .
- այլ արար Ա՜ծ զամենայն . . .
- զինչկամարար,

» — » 29 Կարող ե կատարիչ . . . Կամեցող է և կատարիչ
 » — » 31-32 Քանզի ասէ իսկ թէ կամեալիք
 և լուծիք ինձ: (Հոս յաշխարհ եւ ի Եր-
 փանայ հաւը):

Մէր Չ. Էւ շարժանիք

. . . գրաւորքիսն երկրի կերպիս: Ապա քե ոչ կամիցիմ, առ կերպից զնկ: Արդ՝ ո՛ւր և հրա-
 մանն. այլ ի կամսն սպասանն ստեղծ. քայց սասանա հրամանա կարծեցուցանէ մեզ զգործ
 եւ զանկեանցն ինչ, զի զնկոյն ակամա համարեցումք զործել, եւ աներկիդ եղիցումք, եւ չա-
 րայար դասապարտեցումք: Այլ մեք ոչ եմք հրամանաց ծառայք. քայց անձնիշխան կաւաւ
 երկ մեզացն հնազանդ եմք՝ մեզաց ծառայք եմք: Տե՛ս ո՛րպիս Պապոսն ասե՛ր երկ Ում ե-
 տմք զանձինս ի ծառայութիսն՝ հնազանդիք, երկ մեզաց եւ երկ արդարութեան: Այլ եւ ստեղծ
 զնկ մարդ կենդանի, խառնել եւ բանաւոր արար զնկ, ի զարդ զեղեցիւրեան զարդարաց ըզ-
 րիկ. դիմաւ, աչաւ, յաշիւք, ոտիւք, ձեռնաւք, շէշեաւք, ոտիւք, շրաւք, երակաւք եւ անե-
 նայն զարդարեալք մարմնոյ, եւ ոչ համարեցաւ զայս միայն բաւական, այլ եւ զերկինս ձգեաց
 զանն քո եւ զերկիր հիմնեցոյց, զարեզանի ծագեաց, զդաւիթն յուսարեաց, զասեղոս սրայծա-
 ռացոյց, զայդս սիրեաց, զաղբիւրս բիւնաց, զկեսս խաղացոյց, զծով սանձեաց, զանձնուս առա-
 ձեաց, զերկիր պշտաբերեաց զանազան եւ անուշահամ պշտովք, զի զնկ վայելեցուցի կերակրաւ
 եւ ընկնելեաւք, անասնովք, զազանովք, բոչնովք, ձիւնովք ծովու եւ ազգի ազգի լիութեանք
 աշխարհիս: Եւ դու յոյսացար, շեղեալ եւ միտաւորեցար. արդ եւ հայհոյութիսն եւս առաւել
 իշխեցեր: Պարզեալսց կեանս անձանս, փառս ընդ հրեշտակս, եղբայրութիսն՝ որդեգրութիսն, եւ
 ժառանգակից իւր իսկ արար զնկ: Արդ՝ յեւ այսմն բարութեանց զյեղիսի գիտցր եւ զբա-
 րեւոր եւ զերախաւոր սերն բարեպաշտեանեմք, եւ զնկ շնորհմն որ առ մեզ դիւրաց եւ վրե-
 կաց մասնացանեմք: Արդ ազատեցումք ի դիմակն հրամանացն՝ այլ մի՛ եւս յիշեցումք, քանզի
 ասե՛ր մեզ մարգարհն՝ քի Մոռոս գծողութիւնս քո. եւ դարձեալ՝ քի Մի յիշիք զառաջինն եւ ըզ-
 հինկն մի ածիք զնկաւ. դարձեալ՝ քի Ոչ յիշեցիք զանուանն ևնցա ի շրթունս իմ: Անա ասե՛ր, Մի
 յիշիք զառաջինն՝ զի առաջիկ եւ նոր գործեմք. զոր եւ գործեցի իսկ. փոխանակ որոշութեանց
 զինն ոգոյն արքութիւն, փոխանակ զոնիցն եւ պատարագսն զողորմութիւն՝ հնազանց, փոխանակ
 ողջակիցացն եւ տարեկանացն զեղբայրն մեր մասնացումք, փոխանակ բրիւստութեանն՝ միտա-
 րիսն ընկալաւք, փոխանակ բարեպաշտն զնարմինն Քրիստոսի, փոխանակ զառաջանին զիսայն, փո-
 խանակ խորանին զեկեղեցի, փոխանակ արիւնացն՝ շնորհք, փոխանակ Սիմեի Սիոն, փոխանակ
 Մովսիսի Քրիստոս, փոխանակ հանգստեան շարաքուն երկնից արքայութիւն: Արդ անուանեալսն
 քրիստոսնեալք եւ անուանեալիցս Քրիստոսի, զնինն մի յիշեցումք, այլ փախիցումք ի կրօնից հե-
 րանուաց եւ յանկեացն դիւստոր հրամանաց եւ ի սոս մարգարից եւ մարտիրոսաց, նոր եւ
 յերազանտ պատմութեանց եւ ի հմայից եւ ի խորոյ, զի անգարշտութիւն է Աստուծոյ եւ կցորդ
 կռապաշտութեան, զի զպախ իշխանութեան Աստուծոյ ստեղծ եւ նորիւր աւուրց հմայից եւ կա-
 արի զարքանեկութիւն սասանայի: Արդ՝ անկեացն որ զնկն հաւուց եւ զգործ անձին ի ծնունդս
 ի հիւանդութիւնս խորի, եւ ի յունութս եւ ի հմայս մեծեալ՝ չարաչար միսս երազոյ ցուցա-
 նէ յունեցն, զի սաստաւացուցանէ զանուանս յորեքշաբաթին եւ շաբաթին, մատուր եւ արարիչ
 կարծեցուցանէ, եւ Աստուծոյ սաստաւս հախաւակ կացուցանէ եւ հայհոյութիւնս բազումս առ-
 նէ, եւ բազումք նուաւ մոլորին, եւ մեք ոչ պարտիմք զնոսս քրիստոսնեայս անուանել՝ այլ ընդ
 հրեայս եւ ընդ հեթանոսս եւ ընդ սաստաւանաւսս համարել, զի ի նոր զննեցինն դասապարտին
 եւ մասն ընդ անարեան ունին, յորեւ եւ զնկ փրկեաց շնորհ(աւ)ք եւ ողորմութիւն Հար եւ
 Մրդոյ եւ Հոգոյն արքոյ, որում փառք եւ պատիւ յաիսեանս յոյսեանց. ամեն:

ՎԵՐՁ

Ե. Ե. Դ.

Վ Ե Ր Ի Պ Ա Կ

Սիոնի Ա. Թիւին Քաղաքաներ յօգուածին մէջ ուղղել հետեւեալ վերադաները:
 էջ 21 ա. սիւն. վերէն առջ 2. տարիներու պէտք է ըլլայ հասարակեալ
 » 23 » » վարէն » 15. Զաղուզոնի » » » Զաղուզոնի
 » 25 Բ. » » » 4. Թարգմանութիւնն » » » Թարգմանութիւնն է
 » » » » » » 19. ան՝ որ » » » անոր:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

L'Arménie et le Proche Orient, Fridtjof Nansen, Traduit du texte norvégien par Mr. Arne Omtvedt, Impr. Massis, Libr. Orient. P. Geuthner, 1928, 8° p. 364.

Նամանոր բեւեռ ախոյ, Նորվեկիացի Տէր. Ֆ. Նանսէն կրնանք բնի նաեւ «հայախոյ» անձնաւորութիւն մը եղաւ Մեծ պատերազմէն ետք, երբ Ազգաց Ընկերակցութեան կողմէն իրեւ Քարձ-գովաւէր, պատերազմութեան մը զուլա անցած, խորհրդային Հայաստան գնաց, բնեկու երկրին վիճակը եւ հնարաւորութիւններ ստեղծելու որ տարագիր հայութեան մէկ մասը կարող ըլլայ փոխադրուիլ հոն եւ տեղաւորուիլ:

Տէր. Ֆ. Նանսէն այս գիրքը գրած է իրեն յանձնուած պատգոնը կատարելէ ետք, եւ գրուած է բոլորովին նամակաբան ընտել հանդէպ հայ ժողովուրդի եւ Խ. Հայաստանի կառավարութեան: Նանսէնի պատերազմութիւնը կազմուեցաւ իրմէ զոս չորս մասնազէտ եւրոպացիներէ. Անգլիացի մը, Զուսմացի մը, Իսպացի մը եւ Նորվեկիացի մը: Նանսէն որպէս զի կարող ըլլար Հայաստան մեկնել, ուղղակի դիմում բխաւ Մոսկվա, Սովիէթ կառավարութեան Արտաքին Գործոց գործադար Պրն. Չիչերինին, որ իր հաւանութիւնը տուաւ երկու պայմանով. այսինքն՝ Նանսէնի պատերազմութիւնը Հայաստան պիտի չերթար Ազգաց Ընկերակցութեան կողմէն — Բանի ո՛ր Սովիէթ կառավարութեան կողմէն չէ նաեւցում ալ մարմինը —, եւ յետոյ պատերազմութեան պիտի զորակցէր Հայաստանի կառավարութեան կողմէ նամակաւոր Յանձնախումբ մը:

Տէր. Նանսէն այս պայմանները ընդունելով գնաց Հայաստան, ուր կառավարութիւնը ամէն զիւրաքիճ ընձաղէ իրեն առաջադրուած հետազոտութիւններն եւ ուսումնասիրութիւնները ընելու համար:

Նանսէնեան պատերազմութեան աւխաւորութեան արդիւնքը այլեւայլ տեղեկագիրներով հաղորդուած է Ազգաց Ընկերակցութեան, որ հրատարակեց զանոնք զբնյկի մը մէջ, Ժընէվ, 1927 ին, Scheme for the Settlement of Armenian Refugees. General Survey and Principal Documents տպագրուի սակ:

Իսկ այս գիրքին մէջ, կ'ըսէ Տէր. Նանսէն, չանցեք եմք նկարագրել մեր նամարդութիւնը, մեր աւխաւորներ, մեր տարաւորութիւնները, եւ իրենք եւ իրենք ժողովուրդին նկատմամբ եւ քեյադրութիւններ ընել: Եւ ես համոզուած եմ որ եթէ մեր քեյադրութիւններ իրազորմունքին, նոր նոր հնարաւորութիւններ երեւան պիտի գնայ այս երկրին համար եւ այս շատ ընդունակ ժողովուրդը պիտի կրնայ յոյս դնել լաւագոյն ապագայի մը վրայ (Յաւաջաբան):

Տէր. Նանսէն առ խօսքեմ կը կնիք իր Յաւաջաբանը:

— «Այս գիրքին վերջին երկու գլուխներուն մէջ ամփոփուած է Հայոց Պատմութիւնը: Ինչ համար, կ'ըսէ, դժուար է կարծել որ ռեւէ մէկը չի կրնար այս նշանաւոր ժողովուրդի վիճակին իրազգաց ըլլալ տաւան յուզուելու անոր եղբեակնան նակասարէն:

Թէեւ շատ լաւ կ'զգամք թէ պակասաւոր է այս գործը, բայց կը յուսամք թէ այս էջերուն մէջ հաւանաւոր իրողութիւններ պիտի զգչինք եւրոպայի արեւին:

Տանըմէկ գլուխներէ կը բաղկանայ այս գիրքը, պատերազմը է. ունի նաեւ երկու բարեւանք Հայաստանի եւ Կովկասի, եւ սոսորում յատկապէս մը:

Գեղեցիկ է տպագրութիւնը այս գիրքին, որուն ծախքը հոգացած է Վլեն. Պոլսո Փաշա Նուպար:

Պէտք է երախտագիտութեամբ արձանագրել թէ տպագրուէ Փաշան ի նկատման հայ դատին գրուած ուրիշ գիրքերու տպագրութեան ծախքերն ալ հոգացած է:

Պրն. Լ. Բաւայեան Տէր. Նանսէնի գիրքին հրատարակութեան առթիւ առ տեղեկութիւնները կատարեալ Ապագայի մէջ (1928 Հիւն. 20. Շր.).

— «Նանսէնի գիրքը, որ հրատարակուեցաւ նորվեկերէն ընտրով, անմիջապէս անգլիերէնի ու գերմաներէնի թարգմանուեցաւ: Զեանքերէն թարգմանութիւնն ալ տակալն անհրաժեշտ էր, գիրքը ծանօթացնելու համար աւելի լայն խաւերու, եւ Նուպար Փաշա ազնիւ մտածումն ունեցաւ այդ ժեանքերէն տպագրութիւնը ընտրելու Տէր. Նանսէնի, իր նշան երախտագիտութեան եւ մեծարանքի մեծանուն հայաւորին: Տէր. Նանսէն, շատ զգացում համակրանքի այս ցոյցէն, որոշած է որ գրքին վաճառումն զոյանալի բոլոր հասոյքը երթայ Բարեգործական Միութեան, որքեւն եւ զաղքականներու համար:

Տէր. Նանսէնի գիրքը զրկուեցաւ տպագրութիւն ժընէվի մէջ զամարում 54 տպքերու պատերազմութեան գրքէր բոլոր անդամներուն, բոլոր աւելի քան 210, ինչպէս եւ մեծ մասնապարտներուն, պէտական անձնաւորութեան եւ կարեւորագոյն քերքերուն ու հանդէսներուն:

Աս իրեն կ'օգտուի յիշեցնելու համար թէ անգեալ տարին ալ միջազգային մեծ իրաւագէտ Պ. Ա. Մանսէլքըմի ժեանքերէն հոյսալալ գիրքը, La Société des Nations et les Puissances devant le Problème Arménien (Ազգերու Ընկերութիւնը եւ Պետութիւնները հայկական հարցին հանդէպ), որ մեր վերջին տարիներու պատմութեան նուիրում ամենէն նշանակելի գործն է, նոյնպէս լոյս տեսաւ Պոլսո Նուպար Փաշայի ծախքով:

Բաւայեան դիտել կատար թէ Զոր. Կարկանդիկ La participation des Arméniens à la guerre mondiale sur le front du Caucase գիրքին հրատարակութեան ալ նկատած է Փաշան:

Տէր. Նանսէնի գործին կցուած Հայոց Պատմութիւնը թէեւ ծանօթ ներքեւ ամփոփում մըն է, բայց ներքիններէ կան հայ ժողովուրդին ծագումն եւ Հայոց ընկերակցին վիճակին նուիրում զուլանքուն մէջ: Յաւաջիկային հաւակ մը տղաւ համար Սիւնի ի ընթերցողներուն, պիտի թարգմանենք անոնց առաջինը:

Բ. Ե.

ՏԲՔ. Է. ԼՈՒՏԿԻԿԻ «ՄԱՐԴՈՒ ՈՐԴԵՆ»(*)

ՏԲՔ. Է. Լուսիկի յառաջարկով մը ետքը իր «Մարդու Որդին» գիրքը բաժնած է հինգ մասերու որոնք հետեւեալներն են Ա. — Նորուադէմ, Բ. — Կոնստանտին, Գ. — Առաքելութիւն, Դ. — Խառաքում, Ե. — Պայքար եւ Զ. — Զարգացում:

Առաջին գլուխը, որ Նորուադէմ վերնագիրը կը կրէ, կը ներկայացնէ Քրիստոսի ժամանակաւան եւրոստղէմի կրօնական, փիլիսոփայական, քննիչային, բազարական եւայլն ամբողջական պատկերը: Միւս գլուխներուն մէջ հեղինակը կը պատմէ Քրիստոսի ամբողջ կեանքը՝ ծնունդէն մինչեւ խաչելութիւն՝ ամենայնազուսնայից եւ ամենահրապուրիչ վէպի մը ձեւով, օգտագործելով սակայն իր նիւթին վերաբերեալ բոլոր գիտական տուեալները: Անոր գիրքին մէջ մենք պատկերացած կը տեսնենք Քրիստոսի քնական կեանքը իր ամբողջ աստուածային, վերահասման: Առանց ամբողջովին կարգաւել «Մարդու Որդին», կարելի չէ լիակատար գաղափար մը կազմել անոր յօրինուածքին սրանչեկութեան վրայ: մենք այս հոյակապ շէնքէն քանի մը աղիւսներ միայն պիտի ցուցադրենք «Միան» ընթերցողներուն աղօտ ըմբռնում մը տալու համար անոր վերահասման մասին: Ահաւաստի Անորուադէմ գլուխէն հատուած մը:

«Կէսօրուան արեւի կիզիչ ճառագայթներուն ներքեւ քահանաներու թափօրը կը դիմէ կառավարչին պալատը, բլուր մը վար, բլուր մը վեր, ո՛րչափ մօտ են իրարու Հռոմ եւ Քուդայի երկիրը. սակայն ամբողջ ժողովուրդը, որ փողոցները պարուրած է, կը տեսնէ այն վիճի, որ երկու բլուրները իրարմէ կը բաժնէ եւ կը վրդովի այն տարկական այցելութեան ի տես, որ ամէն տօնի նախատօնակը կը համարուի:

Տարին չորս անգամ այս թափօրը խոնարհարար կը դիմէ Անտոնիա մեծ պալատը, հեռուէն ցուցադրելու համար բիւրաւոր մարդոց, թէ Հռոմ կ'իշխէ այստեղ: Ինչո՞ւ քահանայապետին զգեստը օտէն տօն հեթանոսական ձեւերու մէջ պիտի խնայ եւ ապա պիտի մարբուի երկարատեւ խնկարկութեամբ: Այժմ թափօրը կ'անցայտանայ քերդին դռներէն ներս:

Կառավարիչը կ'ընդունի քահանաները կանգնած: Իրը լեզունի վերին հրամանատար, ան կը կրէ սահաւարտ եւ շղթաներ, եւ երբ ան կը քարկէ, անոր կողքէն կախուած սուրբ կը շառաչէ մեղմարար: Խորապէս կը խոնարհին քահանաները եւ կ'ըստանան: Երկու զինուորներ կը քերեն դռնօք, որ կնքուած է: Նախ երկրին տէրը կը բակէ հռոմէական կնիքը եւ ապա տեղացիք իրենց սեփական զբոլջմը, զոր զինուոր արտօնագիր ստացած են տնոնք երկարատեւ վէճերէն ետքը: Գոնձէն վեր կ'առնուին ոսկեճամուկ եւ աղամանդակու զգեստներ, որոնց ի տես երկու կողմեր գրեթէ մշտօրէն կրկին գիւրար կը քարեւեն եւ ապա Հրեաները կը լրեն հոռ-

մայեցին եւ իրենց սեփականութիւնը կը վերագործընեն Տաճար:

Պիղատոս կը յազուի. միթէ կարելի պիտի չըլլայ այս ամբարտաւան խոնարհութիւնը խորտակել: Միթէ՞ Հռոմ, որ ամբողջ աշխարհին կէսը նուաճած է, պիտի չկարենայ այս պղտիկ եւ տկար ժողովուրդը վերջնականապէս յաղթահարել: Հինգ տարիէն աւելի նստած է ինքը հոն կայսեր անունով եւ իր Հռոմ զրկած տեղեկագիրներուն մէջ խօսած է շարունակ հնազանդութենէ եւ խաղաղութենէ: սակայն հանդարտիկ մակերևոյթին տակը շարժումը սկսած է. ան յաճախ զգացած նոյնիսկ խորեքէն եւ կող մուռնչի: Նախատինք մը չէ՞, որ ան չի համարձակիր կայսեր պատմները դրամներու վրայ դրոշմել: Ի՞նչ վնաս կրնայ տալ այս մարդոց, պատկեր մը, եթէ կայսրը ինքզինք իբր Աստուած պաշտել կուտայ, չէ՞ որ ան կայսր է միաժամանակ: Ե՛րբ լսուած է որ ժողովուրդը մը իր աստուածները՝ իբր թագաւոր հռչակէ: Ի՞նչ կը նշանակէ այս, աստուածապետութիւն: Այժմ որ կը խանգարէ անոնց ձեւերը տաճարին մէջ: Հռոմ երբեք չէ բռնադատած իր աստուածներուն պաշտամունքը բարբարոսներուն: Ինչո՞ւ ուրեմն մշտական ըմբատութիւն քանի մը պատկերներու եւ քանի մը մտքերու դէմ:

Երբ ան իր պաշտօնին ձեռնարկեց քերդով իր հետ բազմաթիւ զինանշաններ կայսերական պատկերներով զարդարուած, բիւրաւոր մարդիկ հինգ օր հինգ զիշեր իր պալատին առջեւ կեցան եւ երբ ան զանոնք իր զօրքերէն շրջապատել տուաւ եւ սպառնաց կոտորել, անոնք մեքիպուցին իրենց վիզերէ՞ր: Ընելու համար թէ պատրաստ ենք մեռնելու: Ի՞նչ կարելի էր ընել այս պարագային, եթէ ոչ արձուէ զինանշանները այս սուրբ բազարէն հեռացնել:

Իրապէս անոնք տաճարի հատոյթ դրամներով հետաքրքրուած են: Անոնք կը հառաչին հռոմէական աննշան տուրքի ծանրութեան համար, քայց իրենց տաճարին կուտան յօտորակում: Անոնք կը համարձակին այսպիսի ըմբատութիւններ կազմակերպել, Հռոմի հսկողութիւնը վրիպեցնելու համար իրենց տաճարին տուած դրամներու գործածութենէն: Ո՞վ գիտէ թէ անոնք այս ոսկիներով ի՞նչ կը պատրաստեն, որ այս հարուստ ժողովուրդը շարունակ կը կրէ անդիկի բլուրը, եթէ Գալիլայ մէջ ապստամբութիւնները շատնան եւ Հռոմի մէջ պարտութեան զրոյց մը չըլլի, կառավարչին պաշտօնը վերջացած պիտի ըլլայ:

Եւ Պիղատոս կը մտածէ Հռոմի մասին: Արդե՞օք իր պաշտպանը հօգորն Սեյանոս դեռ կ'ապրի, իսկ կայսրը՝ Կառավարչին կինը տեսիլներ ունի, երազներուն կը հաւատայ եւ կը փոխցնէ գայն: Պիղատոս կը մտածէ կայսեր մասին:

Տիրերիտս, մենակեաց ծերունին, քաշուած է Գալիլի: Աշխարհի տէրը, Հռոմի կայսրը, ծովու այս խեղճ կղզիին վրայ կ'անցնէ տարիները, հեռու իր մայրաքաղաքէն, հեռու կառավարութենէ, մաշյ, թշնամալից, գրեթէ անգործ: Բարձրաբերձ ժայռերուն վրայ պալատ մը կառուցած է ան, հոն կը նստի եւ կը գիտէ ծովը՝ խորհրդաւոր թուանշաններ իրար յարելով՝ այսօր անտարբեր է, վաղը անգութ, կը ներէ եւ կ'սպաննէ, կը հալածէ եւ կ'ազատէ:

(*) ՏԵՄ. ՍԻՈՆ 1929. թիւ 1. էջ 29-30.

մթաղանոց բռնապետ մը, որ իր իշխանութիւնը ուրիշներուն կը շնորհէ, յաջորդ վայրկեանին անոնցմէ կը խլէ, կտակաճառ, մթին, տխուր:

Ինչո՞ւ համար այդչափ արեւն թափուեցաւ: Կայսրը կորսնցուց իր միակ գաւազը, բայց այնուամենայնիւ անոր վրէժխնդրութիւնը դեռ չէ յագեցած: Ան պարսկաւորած է արիւնով եւ ասելութեամբ, պրետորիանները կը կտակածին իրենց սիրականէն, կայսրը չի վստահիր անոնց եւ ամէնրը կը շարաւորաբար կոտորէ: Միայն այստեղ, այս կղզեմայրին վրայ ան ապահով է: Ուրիշ ո՞ւր կրնայ ապահովիլ աշխարհին աւերը:

Դ՞նչ է փիլիսոփայութեան:

Սենեկա իր գրած վերջին Թուղթին մէջ րոտ է Դիոգենէսի մասին. «Թագաւորութիւն մը կ'որժէ այն մարդը, որ խաբերաներու, մարդասպաններու եւ հոգեվաճառներու մէջ միայնակ կեցած է եւ ո՛չ որ կրնայ անոր վնասել»: Կայսրը կ'ուզէ Սենեկայի վերջին ծառը եւ անոր մէջ կը կտրուի: «Մենք ամէնքս գայթակ ենք եւ պիտի սայթաքինք մինչեւ մեր աշիներ տարիքը: Չարիքը մեզմէ դուրս չի գտնուիր, ան փակած է մեր ազնայ: Մարմինը հողոյն բռն ու պատիժն է: Հոգին կը մղէ հոն, ուսկից ան առաքուած է: Հոն կ'ստատէ մեզ յաւիտեանական հանգիստ, ուր ան աշխարհի խռնակութենէն ետքը, յստակասեռութիւն պիտի ունենայ: Քողագերծումի օրը պիտի գայ եւ դուք պիտի ազատիս վրանակեցութեան ատելի կեանքէն: Առարկնութեան բոլոր պատկերացումները շղթայուած, բայցայուած եւ խաչուած են այժմ»:

Ի՞նչ զարմանալի գուզադիպութիւն այս խօսքերու եւ երուսաղէմի հաւատարմի միջեւ: Եւ կայսրը կը մտածէ Հրեաներու մասին, որոնց ան Հռոմի մէջ, թէ՛ իր անձին եւ թէ՛ պետութեան համար բազմաթիւ գործեր յանձնած է: Անոնց տաճարին ան բազմաթիւ նուէրներ յղած է եւ այժմ ալ ամէն օր ցուլ մը, եւ երկու գառնուկներ զոնկ կուտայ «ի փառս բարձրագոյն Աստուծոյ»: Ո՞վ է այս «Բարձրագոյն Աստուածը», ո՛չ Հրեաները եւ ո՛չ ալ Սենեկա կրնան զայն նկարել, զայն անուանել: Երբ կայսրը գտնուր ամէնրը արտօնի, արդե՞ս անոնց Աստուածը փրկեց զանոնք: Անոնցմէ հազարաւորներ սիրայծար նախընտրեցին հաւատարմանը, իրենց նախնական անօթներուն այրումէն: Աւելոր ծերունին իր սղաննուած որդւոյն բարեկամը Գալլի բերել տուաւ. կայսրը կ'ուզէր երիտասարդ հրեայ արքայադուին իր շուրջը ունենալ նախ քան իր միամօր գաւկին հետեւիլը:

Բայց ո՞ւր:

Սենեկա կ'ըսէ «խաղաղութիւն»:

Պիղատոսին մտածումները կը թափառին Գալլիի եւ Հռոմի միջեւ:

Դո՞նէ ան վարդափ պէս հարատուութիւն մը դիպած ըլլա՞ր: Պիղատոս միւս վարիչներէն յուզողն չէ: Երբեմն յանկարծօրէն անգութ, ամբարտաւան եւ չար է, բայց այս հետեւանը է գաղթային պաշտօնէութեան ծանօթոյթիւն եւ կղզիացումն: Մարտերը եւ տուրքերը ան կապալաւորներու տուած է, ինչպէս նախորդները, առանց սակայն խոշոր գումարներ վերապահելու իրեն: Անոր ի՞նչ հողը, թէ երկիրը հարկահաւաքներու եւ վաշխառուներու օրէնք:

Հռոմի տակ կը հնծէ, որոնք ժողովուրդէն շատ աւելին կը յափշտակեն քան կը յանձնեն կառավարչին: Այս մարտաւորները անպատիւ են եւ բոլոր դատարաններու անվստահութեան արժանացած: Բայց Պիղատոսին ձեռքերը մարութր են»:

Քրիստոսի ժամանակի քաղաքական ընդհանուր կացութեան այս գունագեղ պատկերէն ետքը, անո՞ հաստուած մըն ալ Հրեաներու ներքին կրօնա-փոքրչափան կազմակերպութեան մասին:

«Հրեաներու գերագոյն խորհուրդը նիստ գումարած է կէսօրէն ետքը՝ տաճարի հովատուն քառակուսի սրահին մէջ, որ կը գտնուի սրբութեան եւ նախատարանի միջեւ: Այստեղ Միւնիցարիոնի մէջ շրջաճանձեւ նստած են ամենէն երեւելի բահանաները, ամէնքն ալ աշիներ: Բարձրագոյն աթոռը գրուած է Յովսէփ Կայարեցին, բաժանաչապետը, ազգին մեծաւորը: Պիղատոս արդէն այս Աթոռին վրայ զայն գտաւ, երբ Պաղեստին հասաւ: Ան վաւերացուց անոր պաշտօնը: Ան միմիայն իրր ձեւականութիւն կը թոյլատրէ այս նիստերը: Այլապէս բարձրագոյն խորհուրդը սպառ է իրր աշխարհիկ եւ հոգեւոր գաւառ, իրր գերագոյն ատեան եւ ծերակոյտ պաշտօնավարելու: Անոնց վճիռները անվերաբնեւի են եւ բոլոր Հրեաները, ըլլան անոնք իշխան կամ բահանայապետ եւ կամ ամենահեռաւոր երկիրներու քրեակիչ, պարտաւոր են ենթարկուելու անոնց որոշումին: Միմիայն մահուան դատաւարութեան վրէժիւր, որ բուժարկութեամբ կը տրուի, հռոմէական վաւերացումը պէտք է ենթարկուի: Միւնիցարիոնի անդամները պէտք է իրենց շրջաններէն ընտրուին, բայց իրապէս անոնց աթոռները ժառանգական դարձած են կարգ մը հին մեծ ընտանիքներու կողմէն եւ նախագահին աթոռը պիտի գրաւուէր դեռ շուրջ երկու հարիւր տարի Հիւլի գերդաստանի անդամներու կողմէն: Ժառանգականութիւնը եւ կենաց տեսչութեամբ պաշտօնավարութիւնը այս ժողովը պահպանողական դարձուցած են: Հռոմեացիք հնարաւոր սահմաններու մէջ կ'աշխատին հոն հարուստ եւ հանգիստ մարդիկ անդաւորելու:

Աստի Սաղուկեցիներն են. երեւելիներու փոքրիկ բայց զօրաւոր կուտակութիւն մը, որ սիրող գտնակարգին արտօնութիւնները, իշխանութիւնն ու հաճոյքները, ո՛չ յափշտակողին դէմ խիզախ կեցուածքով եւ ո՛չ ալ հաւատքի կանոններու ծայրահեղութեամբ կ'ուզեն դառնացնել: Մովսէսի օրէնքը պետք է յարգուի, ինչպէս իր գործադրութեան օրէնքի միջոցով պէտք է իրենց արտած մեկնութիւնները մարգարէին խօսքերու արժէքը չունին, հետեւաբար կրնան անտեսուիլ: Ո՞ւր գրուած է թէ՛ հանգանակութիւն պէտք է ըլնել, արծաթէ անօթներու մէջ պէտք է ուտել եւ կամ Աստուծոյ տուած կեանքը պէտք է վայելել: Ի հարկէ Հռոմեացիք անմարտ են, բայց ինչ բարիք որ անոնք արեւմտաւոր կը բերեն արգիւտած չէ, եթէ մարդ պահող օրերը խափա պահէ:

Ժողովուրդը այս ամէնը չի հասկնար եւ պէտք ալ չունի հասկնալու: Խոստացէր անոր երկրաւոր վարձատրութիւն, մարգարէներու աւանդած երկար կեանքը, առանց երկիւղի եւ առանց յոյսի հանգերձեալ գոյութեան: Անմահութիւնը ցոյց տուէր անոնց

իրենց զաւակներուն միջոցով եւ հրաւիրեցէր զանոնք ըստ իրենց անձնական, որպէսզի անոնք օրհնուած ըլլան:

Այս հանգստասէր, բարեանալ եւ ունեւոր անձնութունն ըրով, որոնք մեղմարարոյ են հոգեւոր հարցներուն եւ խոտարարոյ աշխարհական խնդիրներուն նկատմամբ, նստած են բարձրագոյն ասեանի մէջ անոնց թշնամիները, նիհարահասակ կերպարանքներ, երկարուն գլուխներով, մոլեւաւաղութեան բոցավառ նայուածքներով աշխուժացած: Ասոնք Փարիսեցիներն են, «մեկուսացեալները, մաքուրները»: Ազգայնական մեծ կուսակցութիւնը, որոնց հետեւողներուն թիւը վեց հազարի կը հասնի երկրին մէջ, ծնունդով ռաբիւլաւներն են: Անոնք կը պահանջեն վարդապետութիւնը եւ զորք ըստ օրէնքի բոլոր տարիներուն: Անոնք ամէնքը «որդիք եւ եղբարք» են զարդիներուն, խաղախորդներուն, զինքնփառաներուն, փայտախրներուն, կոշկազորներուն: Անոնց կուսակցութիւնը կը պահանջէ որ օրուան մէկ երրորդ մասը եւ կամ ամառը ձմեռով աշխատին եւ ձմեռը ուսումնասիրեն: Անոնց մեծագոյն մասը աղքատ են եւ նախանձախնդրօրէն կը հսկին սպառնալիքներուն անթերի կատարման վրայ, մանաւանդ զրաւ շահելու համար անոնց զեղծումը չեն թողնար: Այս պատճառով ժողովուրդը կը յարգէ զանոնք:

Իրենց մարրամոլական խանգով անոնք անշատուած են այն ժողովուրդի առօրեայ կեանքին, որուն ծնունդն են անոնք: Աւանց ունենալով իրենց հակառակորդ Սադուկեցիներու սլոքը, զամբ եւ հաճոյքները, անոնք կը ստնան իրր Ս. Գրոց գիտական, իրր մեկնարաններ եւ վիճարաններ: Հոգեւոր ամբարտաւանութեամբ անոնք իրապէս կ'արմարանեն այն զիւղացիներն ու արհեստավարները, իրենց եղբայրները, որոնք Ս. Գրքի չեն կարդար, օրէնք չկրկնեն չեն զործադիր եւ անոր մեկնութիւնը չեն հասկնար: Իրենց ձեռքը կրած յաշտակները եւ իրենց քղանցրտ զգեստներուն վրայ կրած սլաքները պէտք է յիշեցնեն անոնց մշտապէս օրէնքի զործադրութիւնը:

Անոնք միայն գիտեն Աստուածային շնորհ ստանալու համար եղած զոհարարութեանց ազդեցութիւնը: Ինչպէս նպարտ են անոնք երկարատեւ աղօթքով, ինքնամարտկոմներով եւ ողորմութեամբ, որ իշոյցայ մարդկան հրապարակներու եւ տաճարի մէջ կուտան, անվերջանալի ծովապահրով եւ չափազանցեալ լուսայութեամբով: Ինչպէս անոնք ցուցամարական նախանձախնդրութեամբ ամէն ժամ, ամէն կանոն պահել կ'ուզեն, արգիլեալներուն աւելի կարեւորութիւն տալով, քան պատուիրաններուն, այսպէս կ'ուզեն իրենց անոնք ժողովուրդը: Բայց թերահաւատներ կը հարցնեն ծաղրելով, արդեօր անոնք կ'ըր պիտի սխալն մարբիլու արեւին բոլորակը: Բարի զործք արժէք ունի եւ ո՛չ թէ բարի մտայնութիւնը: Ով որ տաճարին նուէր կուտայ, կ'ազատի ծնողը պահելու պարտականութենէն: Ո՛չ թէ զործուած մեղքերը, անխղճութիւնները եւ ամուսնական անհաւատարմութիւնները նկատի կ'առնուին, այլ շարաթ օրուան վարդապետութեան միջոցին ներկայութեան ժամերը: Տարիներով կը վիճարանին անոնք թէ՛ նե-

րելի է պատերի օրը նուիրարեւելիք որաները բաղել, եթէ այդ օրը շարաթուան հանդիպի: պէ՛տք է երդում ընել տաճարին թէ՛ տաճարի ոսկին անուսով: Ծնող կ'ին մը առաջին եօ՞թն օրեր թէ տանեւհինգ օրերուն մարուր է: Սրբութիւն սրբոցի խոշոր հաշտութեան ածելի՞ն պէտք է քահանայապետի մանկէն առաջ թէ ետքը վառել:

Սակայն երբ մէկ կողմէն դաւանանքը եւ Ս. Գրոց մեկնութիւնը այսպէս կ'ապառնային բարոյականութիւնը ճշելու, միւս կողմէն Փարիսեցիք ժողովուրդը կը խրախուսէին բազարական նորոյններուն: Անոնք միշտ կը խօսէին Մովսէսի եւ ազատութեան, բնաբաւ ժողովուրդի, Աստուծոյ պետութեան, հեթանոսներու պետութեան մասին եւ ինչպէս իրենց հայրերը Հերովդէսի կեղծ արքայական սան մեծածէին հաւատարմութեան երգում ընել, այնպէս ալ անոնք կը մեծէին նոյն երգումը Հռոմայեցիներուն:

Այսպէս զերազոյն խորհուրդը պիտի որոշէ մահուան դատաւարատուած հրեայ մը, զոր Հռոմայեցիք ազատ պիտի արձակեն: Որովհետեւ ամէն տարի որսանքի տօնին, հաստատուած սովորութեան համաձայն, Հրեաները իրաւունք ունին Հռոմայեցիներէն դատաւարտեալի մը կեանքը պահանջելու: Այժմ անոնք նստած կը խորհրդակցին, թէ որո՞ւն կեանքը պահանջելու է:

Պերետ

ՏԻԹ. 3. ԹՕՓՃԵԱՆ

KING SOLOMON'S DIADEM

Այս խորագրին ներքեւ Peretz Cornfeld յօդուած մը հրատարակեց Ս. Քաղաքիս The Palestine Weeklyի մէջ (Թիւ 453, Դեկտ. 28 1928, էջ 614—18), ուր իբրեւ թիւ կը ներկայագրէ Ոփալ (Ophel) լեռան հարաւային կողմը կատարուած պեղումներու առեւն, զիւղաւածօրէն գտնուիլը Սաղոմոն թագաւորի օրիական կնոջ Մեմփիսի Hotumeresի դամբարանը, իբրեւ թանկագին գտնած մը հնազիտական, ուր իբրեւ թիւ գտնուած ըլլայ նաեւ թագաւորին ապարօշքը: Այս յօդուածը, որ զարմանալի կերպով արձագանգ տուաւ մամուլի մէջ, զժբախտաբար պարզ փանրիկի մէջ է, զեղեցկացած պատմական կեղծիք ներսով: Եւ զարմանալի է՝ անոր համար որ ոչ ոք անգրագարձաւ հրապարակագրական այս զուարճալի կեղծիքին, եւ թերթ վարդներ արգար իւզի պէս կ'ըլլէին զայն: Հայ թերթեր ալ սխալակներն ու իրեցին այս երեւակայական գիւտին:

Գրաւիչ լուրեր, հօգ չէ թէ սուտ ըլլան կամ կեղծիք, ուշագրաւ սխալակներ կը դրաւեն թերթերու մէջ, յաճախ զրկելով ստոյգ լուրերն ու տեղեկութիւնները իրենց իրաւունքէն:

ՍԻՌՆԻ ԼՈՌՍԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՄԵՆՈՆԻԳԼ ԻՆՁՈՒՄ ԶՈՒՆՈՒՄ ԵՒՆ

ԿԸ ՏՕՆԵՆԻԲ

Պագայլն Յ. Արսենեան կը հարցնէր քէ «Ինչո՞ւ համար Հայեր Ս. Ծնունդն ու Մկրտութիւնը միևնոյն օրը կը տօնեն, մինչդեռ միւս բոլոր յարանուանութիւններ տարբեր օրեր կը տօնեն»:

Պատմական իրողութիւնը սա՛ է որ շրջանակաւ հին եկեղեցին Յունուար 6 ին կը տօնէր այդ երկու տօներն ալ, եւ Հայաստանաց եկեղեցին հաւատարմ մընացած է այդ վաղեմի աւանդութեան:

Յովնան Ոսկերեան, 386ին Անտիոյ եկեղեցւոյ մէջ բարոյ տաւած առեւ, ակնարկելով Գլխաւ 25ին, կ'ըսէ. «**հազիւ տասը տարի** կայ որ այդ օրը (Գլխաւ 25) յայտնի եւ ծանօթ եղաւ մեզի»: Ըսել է որ Յոյն եկեղեցին ալ 376ին երկու տօները միասին կը կատարէր Յունուար 6ին: Ոսկերեան դիտել կուտայ նաեւ քէ նախ Հռոմայեցիք ըրին այս վիսպարութիւնը եւ յետոյ իւրենք՝ Յոյնք, Թէ երկու տօները միասին կը կատարուէին հին եկեղեցւոյ մէջ, ասոր շօշափելի ապացոյցը այն է որ Յոյն եկեղեցին մինչեւ իմայ Յունուար 6 ին կը կատարէ Մկրտութեան տօնը:

Իսկ քէ ինչո՞ւ համար անջատեցին երկու տօները իրարմէ. այս մասին ալ երկու պատմութիւն կայ.

Ա.— Ըստ երուսաղէմի եկեղեցւոյն, երկու տօները միեւնոյն օրը երկու տարբեր տեղեր կատարելու դժուարութենէն յառաջ եկած պիտի ըլլայ անջատումը. որովհետեւ Ծննդեան տօնը Բեթղեմէմ կը կատարէին, իսկ Մկրտութիւնը՝ Յորդանան:

Եւ իրօք միեւնոյն օրը (Յունուար 6) Բեթղեմէմէն կամ երուսաղէմէն Յորդանան իջնել, շատ դժուար էր այն ատեններ, եւ նոյն իսկ դժուար է այսօր, հակառակ նամբաներու եւ նամբողելու սխալելի դիւրութիւններուն: — Բայց կ'երեւի քէ տախկա զուտ տեղական պատճառ մըն է երուսաղէմի եկեղեցւոյն համար. առեւի հաւանական է երկուորը:

Բ.— Ըստ Հռոմի եկեղեցւոյն, տախկա ծանցակիւ պատճառով մը Ծնունդը խախտած էն իր աւանդական տեղէն:

Գլխաւ 25ին կը կատարուէին Սատուրնական տօները (Saturnalia) հերթաւոր Հռոմի մէջ: Շատ մեծ եւ շատ ժողովրդական տօն մըն էր այդ, որ մնացած էր մինչեւ Չորրորդ դար, հակառակ շրջանակներէն մտնելիս Հռոմ ու տարածուիմին:

Արդ, Գլխաւ 25ի այդ հերթաւորական նշանաւոր տօնը խախտելու դիտարկով է որ Քրիստոսեւորդեան ամենէն նշանաւոր եւ ամենէն ժողովրդական տօնը, Ս. Ծնունդը, Յունուար 6 էն փոխադրած են Գլխաւ 25ին:

Բ. Ե.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԿԵԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԵ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ

Ս. Աթոռիա Տնօրէն Ժողովը բնդատալ էր թաւով Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսի առաջարկին, Սիւրբիոյ մէջ գտնուած եւ Ս. Աթոռէն կախուած թեմերու Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցումի մասին, Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը ի նիստ «Հրաւիրեց» Մարտ 26, ԳԵ. երեսկոյ ժամը 4, 30ին: Նիստը տեղի ունեցաւ Պատ. Բարբաբարանի սրահին մէջ, նախապահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր եւ ներկայութեամբ 33 միաբաններու: Տնօրէն Ժողովը խնամեալ Տեղեկադրով մը ներկայացուց այս խնդիրը Միաբանական Ընդհ. Ժողովին, որ նկատի առնելով Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Սիւրբիոյ մէջ կազմակերպութեան օժանդակելու պարտքը Ս. Աթոռիա կողմէն, միաձայն հաւանութեամբ որոշեց Սիւրբիոյ երուսաղէմադատական թեմերը փոխանցել Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Ն. Ս. Օծուքեան Տ. Սահակ Կաթողիկոսին իրաւասութեան տակ գնելով եկեղեցիներն, Առաջնորդարաններն ու Դպրոցները, իրենց բովանդակութեամբ:

Փոխանցումը պիտի սկսի Պերուքէն, քանի որ այդ թեմը կաղմակերպուած էր համարուի Գեր. եղիշէ եպօ. Կարօտանի Առաջնորդական պաշտօնի կոչուելով իբրեւ Փոխանորդ Ն. Օծուքեան:

Փոխանցումը պաշտօնապէս կատարելու համար մասնաւոր անձ պիտի զրկուի Պերուք Ս. Պատրիարք Հօր կողմէն:

Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ որոշումը անմիջապէս հեռագրուեցաւ ՎԵՆ. Սահակ Կաթողիկոսին, Պերուք:

Ն. Օծուքեան Սահակ Կրդ., Պերուք.

Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը իր պատրուան նիստին մէջ միանշանակութեամբ որոշեց Սիւրբիոյ թեմերը փոխանցել եւ ենթարկել Չեր Ս. Օծուքեան իրաւասութեան:

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԴՈՒՐԵԱՆ

Պատասխանը.

1929, Մարտ 27, Պերուք.

Ն. Ամենապատուութեան Դուռեան Պատրիարքի:

Ձեռնապէս շնորհակալ եմ Ձեր Ամենապատուութեան եւ Միաբանութեան իրենց բարեղէտ որոշման համար, ներշնչուած եղբայրակցութեան այն բարձրագոյն քննութեամբ, որ անցին օժանդակութիւն մըն է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան վերականգնութեան համար:

ՍԱՀԱԿ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԳՈՒՐԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆ

Դուրեան Երեւանի կեդրոնական Յանձնա-
ժողովը որոշեց Դուրեան Մասնագրաւորին տեղը,
ժառանգրը՝ Վարժարանի կամ Զամ-թաղի և Տպա-
րանի միջև, 18 մէկր ճակատով, զէպի Արեւելք,
և 25 մէկր խորքով, որուն յատակագիծը կը
պարտաւորուի ճարտարապետին կողմէն:

Դուրեան Մասնագրաւորին մէջ պիտի հաւա-
քուին բոլոր Զեռագիր և Տպագիր գործեր, թեր-
թիր և հանդէսներ: Մատենագրաւոր պիտի ու-
նենայ նաեւ Թանգարանի (musée) բաժին մը, ուր
պիտի դասաւորուին հնագիտական առարկաներ:

ԳՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴՐԱՐԱՆԻ շինութեան ի նը-
պաստ նուիրած են.

1. Կիլիկիոյ Վեհ. Հայրապետը Տ.	Անգլ. Ոսկի
Տ. Սահակ Կաթողիկոս	50.—
2. Հնդկահայ բարեգործ Պր. Պեա-
րոս Հ. Կրէտ (Վալկարա)	1000.—
3. Վսեմ. Արմենակ Պէյ Կամա-
րական (Ալեքսանդրիա)	Եղպ. Ոսկի
100.—
4. Գեր. Տ. Վասիլապուհ Եպս.
Փիղարեան (Փարիզ)	2.—
5. Տաքթ. Յովսէփ Պէրպէրեան
(Վալովա)	1.—
6. Տիար Դրիգոր Ֆէրմանեան (Խ-
կէնսուս)	Յեւեմ
100.—

Ըստ որոշման Յոր. Կեդր. Յանձնաժողովին,
Դուրեան Մասնագրաւորին շինութեան հազար Անգ-
լիական ոսկի նուիրողներուն յիշատակը մշտն-
ջենաւորելու համար թէ՛ մարմարեայ առանձին
արձանագրութիւն պիտի դրուի Մատենագրա-
նին ներքեւ և թէ՛ նուիրատուին իւզաների պատ-
կերը. 500 ոսկի նուիրողներուն միայն իւզաների
պատկերը, իսկ 500 ոսկիէն նուազ նուիրողնե-
րուն առեւանջ ցանկը պիտի քանդակուի քարի
վրայ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴՐԱՐԱՆԸ

● Երուսաղէմի Ֆրանչիսկան միաբանութեան
մեծաւոր (Կիւսթոս) Հայր Սքիւլիս Մարօթիմ
Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր նուիրեց Golubovich-ի
Biblioteka bio-bibliografica della Terra Santa-ի 10
հատոր գործը, յատկապէս կաղնուած, ինքնա-
գիր Զօնով, Ն. Ամեն. Արքայնութեան Բանա-
յութեան յիշատակայ Յորեկանին առթիւ:

● Ուրախ ենք որ Սիմիի կողմէն ուղղուած
կըլը, Ս. Յակոբի Մատենագրաւոր ճոխացնելու
մասին, ապագրդիւն չնայ:

Այս անգամ Կ'արձանագրենք հատորաւոր
գործերու երկու մեծ նուիրատուութիւններ. մին՝
Ամերիկայի Եպիսկոպոսական Եկեղեցւոյ Church
Periodical Club-ի վարիչ (Նիւ Եորք) Miss Mary Thom-
as-ի կողմէն Նախաճիկիական և Յնաճիկիական
Հայկերու գործերուն անգլիերէն թարգմանու-
թիւնը 39 հատոր: Իսկ միւսը Նիւ Եորքի Miss
Horace Block-ի կողմէն՝ Արքի Անգլիկան Աս-
տածարանութեան 39 հատորները:

● Տիար Թեւեան եղբարք, Մէթր Միհրան
(Աղէքսանդրիա) և Անտոն (Կ. Պոլիս), Ս. Աթոռիս
Մատենագրաւորին նուիրելին Զեռագիր մը:
«Համառոտ Պատմութիւն», որք վրային դեմա-
մեծ գործոց ընտիր իշխանին Քրիստոսապօր Յա-
րութիւն Ամերայի Պէդեան Կոստանդնուպոլ-
սեցւոյ, որ ծագեցաւ յաւուրս մեծաւոր Սուլթան
Մահմուտ Արքայի Սահմանն ի Պոլիս:

Դրոշն է Յովնանեան Ծանիման Վանեցի:

● Պրն. Պ. Գեորգեան, պատասխանելով Սիմիի
կողմէն, Պրնեէն և ժրնէվի Հայ Դպրոցի հրատա-
րակութիւններէն մը մատենագրաւորին զրկած է
ճեմեակ գրքոյները.

- 1.— Հայ Դպրոց, Պրնեէն և ժրնէվ, Զուլցե-
րիա, Տպ. «Մատիս», Փարիզ, 1926, 8° էջ 23:
- 2.— École Arménienne, Beguins et Genève,
Suisse, Imp. Soci. Gen. d'Imprimerie, Genève,
1923, 8° p. 24.
- 3.— École Arménienne, Beguins et Genève.
պատկերագրող Ալլուամ մը, լուսարանութիւններով.
Տպր. 1928 Լոզան, 8° էջ 88:
- 4.— Դատարարութիւն և Անձնասպանութիւն
Տղոց. Դ. Ա. Մալաթեան, հրարի. և Տպր. Հայ
Դպրոց Պրնեէն և ժրնէվ, Զուլցերիա, 1929. 8°
էջ 72:

Բոլոր նուիրատուներուն սրտազին շնորհա-
լութիւններ:

ՆՈՒՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Վսեմաշուր Արմենակ Պէյ Կամարական Զակա-
ղիկի իւրակերտ Սուրբ Խաչ Եկեղեցիին համար երե-
տունընիկ կտոր եկեղեցական մատակներ գնած ըլ-
լալով, գիրքերու արժէքէն զատ երեսուն եօղապա-
կան ոսկոյ նուիրատուութիւն մը ըրած է Սուրբ
Աթոռոյ Տպարանին:

Տպարանի Տեսչութիւնը հաճելի պարտականու-
թիւն կը համարի հրապարակաւ շնորհակալութիւն
յայտնել Նորին Վսեմութեան իր այս վեճանձն նուէ-
րին համար:

ՏՈՐ ՍՐԻՈՅ ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ԶՕՐԱՎԱՐԱՅ

Վարդանանց տունը հանդիսաւորապէս կա-
տարուեցաւ Արքոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ,
որու նախատեսակին, Դէ. Կրեկոյ, նախագահեց
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը Եւ. առաւ (Մարտ
15) Ս. Պատարագը մատոյց ժառանգաւորաց Վար-
ժարանին Փոխ-Տեսուչ Լոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ.
Խարայէլեան, իսկ աւուր պատշաճի քարոզը խօ-
սեցաւ Բարգէն Արքայան Ս. Պատարագի աւար-
տումին կատարուեցաւ համալոգային պաշտօն
հոգեհանգստեան:

Իսկ Մարտ 15, Ռաբ. գիշեր, ժառանգաւո-
րաց Վարժարանին ուսանողներ Վարժարանի ըն-
դարձակ սրահին և վանական շրջանակին մէջ
ներկայացուցին Տղքան Մանավեանի Վարդան
Մամիկոնեան Ողբերգութիւնը, Բրչն. Մատթէոս Սար-
կաւադի ղեկավարութեամբ: Դերերուն ծանր ծա-
ւոր ստանձնած էին Զորբորդ Դասարանի ուսա-
նողներ, որոնք երևան բերին խօսելու և ար-

տայայտուկու յուսալից ընդունակութիւններ:

Ոգրերգութեան յանգրդեց Զաւէտ մը, որուն մէջ երբորդ Դատարանէն վաճան Կիւլիւզեան հիւանդութեան կատարեց պահապան տղատառերի գերը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

12 Մարտ 1929, Երեքշաբթի. Թամազան Պաշարմի առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, հետն ունենալով Փոխանորդ Տ. Մկրտիչ Արքազանն, ու Տ. Տ. Սահակ, Մուշեղ, Խորէն և Ա. Թարգման Տրդատ վարդապետները, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Երուսաղէմի Անծաւիթի էլ Հաճ Խմբի էլ Հիւսէրինի Էֆէնտի:

Միենայն առիթով, յանուն Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր, Փոխանորդ Տ. Մկրտիչ Արքազան և Ա. Թարգման Տ. Տրդատ վարդապետ այցելութիւն տուին Երուսաղէմի Քաղաքապետ վանք. Բաղդադ Պէյ Նէշաշլուրի, Փոխ Կառավարիչ վանք. Բուհի Պէյ Ապալէ Հասի, և քաղաքիս երեւելիներէն վանք. Արթի Բաշայի, Առաջին երկուքին քաջակալութեան պատճառաւ այցաբարտ ձգեցին:

Մարտ 14, եչ. առաւ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր կողմէ փոխանորդ Տ. Մկրտիչ Արքազան և Դիւանապետ Տիար Կարապետ Նաւրեան բարեգալուստ մաղթելու համար Պապական Նաւրահ Ն. Դ. Մօնսինեօր վալէրի վալէրիօյի երկաթուղիի կայարանը գացին, բայց չկրցան հանգիսիլ թիւրիմացութեան մը հետեանքով. վասն զի Լատին պատրիարքարանի կարգադրութեամբ էլեզէն զմաւաւրած է Ն. Դ. Մօնսինեօրը:

Ի պատիւ Ն. Դ. Մօնսինեօր վալէրի վալէրիօյի տեղւոյս Լատինաց Պատրիարքարանին մէջ Թէյ յանգան սարքուեցաւ Մարտ 24-ի Կիրակի երեկոյան ժամը 4-6: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ընդունելով իրեն եղած հրաւերը, ներկայ գտնուեցաւ այդ թէյասեղանին իր հետն ունենալով Հոգ. Կիւլիւզ Վրդ. Խորաշէրանը և Դիւանապետ Տիար Կարապետ Նաւրեանը:

27 Մարտ 1929, Զորեքշաբթի ժամը 11.32ին Պապական Նաւրահ Ն. Դ. Մօնսինեօր վալէրի վալէրիօ, այցելութիւն տուաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր, և ընդունուեցաւ Պատրիարքարանի գահիճին մէջ, Ն. Ամեն. Արքազանեան, Լուսարարապետ և Փոխանորդ Արքազաններու, և Թարգման Տրդատ Վրդ. Տ. Կարեգին արեւրայի և Դիւանապետ Պ. Նաւրեանի կողմէ, ապա եկեղեցի իջնելով՝ աղօթեց Ս. Կիսկարի մատառին մէջ:

Անգլիացի ծանօթ վիպասան Kipling Rudyard, որ յանձնաթու կը ծամրորդէ իր տիկնոջ հետ, Երուսաղէմ ալ եկաւ, և Պաղեստինի Պետական Բարաուդար վանք. Վիւրի ընկերակցութեամբ այցելեց Ս. Յակոբ Մարտ 27, Դշ. երեկոյին. Նախ տեսաւ Ս. Յակոբի Դանձարանէն հնագիտական թան-

կազին առարկաներ, որոնց մասին Լուսարարապետ Մերսոպ Արքազան պատմական տեղեկութիւններ տուաւ: Յետոյ Պատրիարքարան ելլելով տեսակցեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր հետ, որ թէյասեղանով մեծարեց իր յարգելի հիւրերը:

Ս. Պատրիարքը վաւարեցաւ իմանալ Նշանաւոր վիպասանին կարծիքը Մայր Արքէնի մասին. — «Դեռ անձամբ չեմ ծանցած զինքն, Անգլիա վերադարձիս կ'ուզեմ ծանօթանալ իրեն. բայց իր գործերէն դատելով կ'ըսեմ թէ շատ մեծ ազազայ ունեցող վիպասան մըն է Մայր Արքէն» պատասխանեց:

Յարգելի հիւրեր իրենց սրանչացումը յայտնեցին Ս. Պատրիարք Հոր Ս. Յակոբի մասին և մեկնեցան շնորհակալութեամբ:

Տ. ԳԱՐԻԷԼ ՎՐԴ. ՄԱՆԻԱՍԵԱՆ

1875 — 1929

Ս. Աթոռոյս միարաններէն Հայր Գարիէլ Մալխասեան վախճանեցաւ Ս. Քաղարիս Դիւանապետ Հիւանդանոցին մէջ, 1929 Մարտ 12 Դշ. կէտրէն ետք ժամը 4ին, զեղնուկ հիւանդութեամբ, որուն պատճառ եղած է լոզիի քաղցկեղը (Cancer de l'ampoule de Vater): Բժիշկները յետ խորհրդակցութեան հարկ տեսան զործողութեամբ փրկել հիւանդը, հարկին մէջ հաւանականութեամբ. դժբախտաբար հիւանդը հողին աւանդեց շըղորակի ներքեւ:

Հ. Գարիէլ ընդի Պալաթցի (Կ. Պոլիս), որդի Սարգսի և Մարիամու, ծնեալ 1875 Մայիս 7, աւագանի անունով Առարիւ, իր նախնական ուսումը տուած է Ետի-Դուլէի Ս. Յակոբայ որանոցին մէջ: Ապա՝ լուսարար Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցի մատրան: Երեք անգամ Երուսաղէմ կ'երթնէկէ, և վերջին գալուն (1915) կը մանէ Ս. Աթոռիս միարանութեան կարգը. չորս տարի կը ծառայէ իրեն ուրարակիր, 1918 Հկտմ. 11ին սարկաւազ, իսկ 1922 Յուլի. 29ին քահանայ կը ձեռնադրուի Պորթին. Փոխանորդ Դիր. Տ. Մկրտիչ Եսո. Աղաւունիի ձեռնով, եւ այնուհետեւ կը ծառայէ Ս. Տեղեւոր մէջ իրեն ժամաւորաբար:

Հանգուցեալը համեստ, բարեմոյն և ձեռքէն գործ եկող վանական մըն էր և օգտակար ծառայութիւններ կ'ընէր իր հոգեւոր պաշտօնին գաւտ:

Օծման կարգը կատարուեցաւ Մարտ 13, Դշ. առաւ. Սրբոյ Յակոբեանց Տաճարին մէջ: Ս. Պատրիարքը ներկայ էր այս արարողութեան: Ս. Պատարաղը մատոյց Հայր Գարիգին Պիւլպիւիան, օծումը կատարեց Լուսարարապետ Մերսոպ Արքազան, որ որ ժամը 9.30ին նախագահեց յուրարկաւորութեան և թողման կարգին ալ: Հանգուցեալը թաղուեցաւ Ս. Փրկիչ վանքին գերեզմանոցը, վարդապետաց յատուկ բաժնին մէջ: Յուրարկաւորութեան ներկայ գտնուեցան յոյն և ղիտի եկեղեցականներ, որոնց հետ բարեկամացած էր Հ. Գարիէլ: Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, իրեն պաշտօնակից:

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1929-Ի ՀԱՄԱՐ

Կ. ՊՈԼԻՍԷՆ՝ Գեր. Տ. Սմբատ եպս. Գաղաղեան՝ Ս. Փրկչի Հիւանդանոցին՝ Կ. Պոլիս:

ԲԱՐԻՋԷՆ՝ Իսմէրեան իղարք՝ Հայ երիտ. Միութեան՝ Զակարիկ. — Նաղարէթ Մառաշականի՝ Հալէպ. — Դաւիթ Պարսուճեանի՝ Հալէպ. — St. Georges Schoolի հայ ուսանողութեան՝ Երուսաղէմ:

ՄԱՐՍԷՅԷՆ՝ Նշան Զիւրիւքաշեան՝ Տ. Ներսէս Բհնյ. Մեղրոնեանի՝ Վառնա:

ՆՍՄԷՆ՝ Երուանդ Եսայեան՝ Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Հայֆա:

ՎԵՆԵՆԱՅԷՆ՝ Երուանդ Զատէեան՝ Կեդր. Վարժարանին՝ Կ. Պոլիս:

ԶԻՔԱԿՅԷՆ՝ Կ. Մ. Ալիքսանեան՝ Պետրոս Տէտէեանի՝ Կ. Պոլիս:

St. PITTSBURGH-էն՝ Օր. Հ. Ներսէսեան՝ Գալֆայեան Որբանոցին՝ Կ. Պոլիս:

ԴԱՄԱՍԿՈՍԷՆ՝ Տ. Սուրբէն վրդ. Քէմհանեան՝ Տ. Պսակ Բհնյ. Ուաշինկեանի՝ Գահիւթ. — Վահրամ Վարժապետեանի՝ Պէյրութ. — Ազգ. Վարժարանին՝ Դամասկոս:

ՀԱԼԷՊԷՆ՝ Արմէն Մաղլմեան՝ (Պարոն) Հայոց Եկեղեցւոյ Պէյլան. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Սրաբ-Բունար. — Հայոց Եկեղեցւոյն՝ Պապ:

ՌԷՄԼԷՆ՝ Լեւոն Պրուստեան՝ Էօփէն Սիւրմէլեանի՝ Olive View, Calif.

ՍՏԱՅՈՒԱՆ ԹԵՐԹԵՐ

1. **Զահակիւր**, գրական, գեղարուեստական պարբերաթերթ, առ այժմ լոյս կը տեսնէ ամէն ամսոյ սկիզբը եւ վերջը, Պէյրութ. — Տնօրէն-Թմբազիր՝ Վարդան Գեորգեան: Բաժանորդագրութիւն, Սիւրիա՝ Տարեկան 20 ֆրանք, Արտասահման՝ 1 Տօլար: Հասցէ՝ Rédaction Tchahguir, Rue Kasti 33, Beyrouth:

2. **Զուարթնոց**, պարբերաթերթ Գրականութեան եւ Գեղարուեստի (Տարեկան տասը թիւ): Առաջին Տարի. Յունուար 1929. Տպր. Տարան, Փարիզ. Բաժնեկիւն. 10 թիւի համար 3 տօլար: Հասցէ. Hrant Palouian, B. P. N° 50 Paris (10e), France:

3. MASSIS, an organ of Armenian Interests, Volume I. N° 1. November, 1928. Annual subscription 12 shillings.

Subscription and all communications affecting this periodical should be addressed to the Editor, «Massis», 54 Bernard Street, London, W. C. I.

4. LE FOYER, organ des Arméniens Réfugiés en France, Paraissant le 1er et le 15 de chaque mois, Directeur: H. D. N. MASSIS. Abonnements: Populaire 25 frs. par an: Spécial, 100 frs. par an. Adresse: 208bis, Rue Lafayette, Paris (10e), France.

ՍՏԱՅՈՒԱՆ ԳԻՐԲԵՐ

1. **Պարզ Բարոզներ**, գրեց Ղեւոնդ եպս. Դուրեան, Հոգեւոր Հովիւ Մանչեսթրի. Գ. Հասար, (Բ. Տպագրութիւն). Տպ. «Մասիս», Փարիզ, 1929, 8° էջ 379. — Գին՝ Երկին 3. 6.:

2. **Թէոդիկ, Ամէնուն Տարեցոյցը**, 23րդ Տարի, 1929, Տպր. Մասիս, Փարիզ, 8° էջ 528. Գին 2 Դոլար՝ Ամերիկայի համար. եւրոպայի եւ այլ երկրներու համար 50 ֆրանք: Ամերիկայի հասցէ V. Théotig c/o Arménian Educational Foundation, 31, Fourth Ave. New York, U. S. A.: եւրոպայի հասցէ. Imprimerie Massis, 208bis, Rue Lafayette, Paris (10me), France:

3. **Ե. Գ. Աղաբօն, Հողագէտ**, Ինչպէս կը ծառայում Նուարառեճը. երեք պատկերով եւ մէկ յատակագիծով. Տպր. 1929, Փարիզ, Գեղարուեստական Հայ Տպարան, 8° էջ 35:

4. **Մանուէլ Թիմէր, Հիլլէ, Թարգմանեց Աւարիկէ Ն. Լօմանկէօգեան**, Տպր. «Կիւթէմպէրիկ» Կ. Ն. Մազասեան, Կ. Պոլիս 1928, 8° էջ 256 + 2. Գին 80 Լըշ:

5. **Դրպանի Ընդարձակ Օրացոյց 1929**. Ը. Տարի, պատրաստեց Դանիէլ Յ. Ռազիքատեան. Սօֆիա- (Պուլկարիա), Տպարան-Արարս-Սօֆիա. 16° էջ 160. Գին 25 Լէվա:

6. **Հայկական Բարեգ. Ընդհ. Միութիւն. Տիմուրաճ 1906ին ի Գահիւթէ եւ վերակազմուած 1924ին ի Լօզան. — Տեղեկանք Տեղեկագիր եւ հաշուեկշիռ 22րդ Շրջանի (1927)**. Տպ. «Մասիս», Փարիզ, մեծ 8° էջ 88:

7. **Հօսնոյի Տարեգիրքը 1929**, Ա. Տարի. Տպ. «Հոսնոս», Պէյրութ. փոքր 8°, էջ 128, Գին՝ 10 ֆրանք:

8. **Ընդարձակ Տարեցոյց, Սեպակաճումարիւն Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի. 1929 Նոր Շրջան, Ե. Տարի, Կազմեցին Մ. Զուհանեան — Թ. Ազատեան**. Տպր. 8. Մ. Ութեան, Կ. Պոլիս, 8° էջ 346. Գին՝ 200 դրշ. 30 ֆրանք: